

83(220с-Кара)

Б187

619

Байрамқуилань Ахмат

AL SKOLLANЬ 4-CY KLASLARЬNA

LITERATURADAN XRESTOMATIJA

II-ci KESEK

Qaracaj oblnasizdat

Narsana 1935 с.

Bajramqullanъ Axmat

Al şollanъ 4-cy klasslarъna
LITERATURADAN
XRESTOMATIJA

II-ci KESEK

Qaracaj oblONO begitgendi

Qaracaj oblnasizdatelstwo

Narsana—1935 ç.

83.3 (2) (Пос-Кара)

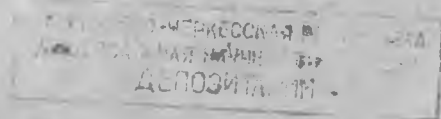
Б187

Ахмат Байрамкулов

ХРЕСТОМАТИЯ ПО ЛИТЕРАТУРЕ

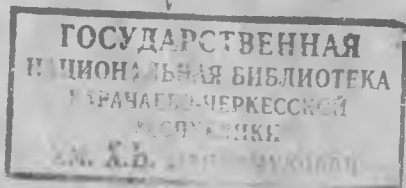
часть II-я

Для 4-го класса начальной школы

Утверждено Карачаевским облОНО

Кара: 6119

КАРОБЛНАЦИЗДАТ

Кисловодск—1935 г.

T a v r u x l a

„Мъзъркъ вѣ варин“, „Тели Хасан“, „Мъзъркъ вѣ рор“ деген eski tavruxla orus elli çarьlьnъ tavruxlarьdьla. Eski zamanladan vaşlav, bu tavruxlьnъ çarьl ьllile quraqandьla, cьqarqandьla.

Oktjavr rewoljusija voloquncu, orus ellede şkol vek az edi, kitabla çoqnu orununda edile. Patcaxlьq elleni qaraњьlьqda qoqan edi, alaqa oquv, bilim vermegен edi. Ol хьj-savdan çarьl ьllileni iclerinden cьqoqan literatura çazьlьv kitavlaqa tuşmej, auzdan-auzqa çyryj, çьrla, tavruxla, çomaqla, camla d. a. k. zatla qurala edile. Ala kitavlanь ysy vѣ verilmej, alanь auzdan-auzqa vere varqandьla.

Tavruxlada çarьl ьllile alanь çegiv turqan vajlanь,romeşikleni, roplanь syjmegenliklerin tanьtxandьla, anь kivik çarьl ьvajnь xorlar dеген muratnь bildirgendile.

Tavruxlada volurqa volluq zatla vѣ volurqa volmazlьq zatla (fantazija) qatьřьv kelgendile.

Patcaxlьqnь zamanьnda Qaracajnь urunnanlarьnь volumu orusnu çarьl ьllilerinden da qьjnь volqandь, ne ucyn desen, Qaracajnь urunnanlarьnь orus patcaxlьq bir çanьndan, kesini vajlarь, vijleri, pomeşikleri ikinci çanьndan eziv, vasьv turqandьla.

Patcaxlьqnь zamanьnda urunnan qaracajlьlanь keslerini ana tillerinde ne azda oquvlarь, řkollarь, kitavlarь volmaqandь. Bu zatla Oktjavr rewoljusijadan sora tavьlqandьla.

Мъзъqlъ вla varin

(Tavruх)

Kesini ulla mylkynde bir varin çашаqандь. Bir çolda апа іші volub, bir мъзъqlъ kelgendi. Мъзъqlъ varinni уyne çeterge, bir çаныndan varinni bir syjgen pariји usyne мыльгьн atxандь. Мъзъqlъ век qorqандь; ань qolunda bir иги demenili tajaqlъ volqандь. It kesin alaj atxanlaj, ol kesine qorquv sermegendi da itni tøneretgendi da qojqандь. It olsaqtдан оquna ølgendi. Bu zatnъ varin vilgendi da век ulla camlanqандь. Мъзъqlъ øltyrgenin çаşьрмаqандь da varinden kec dev tilegendi. Itge varinni çаны век qьjnalqандь. Bu it ань mylkyn, арвазын urudan-børyden век иги saqlaj edi. Bu işni ol мъзъqlъqa kecalmaqандь da andan tarьqьv sydge bergendi.

Syd bir talaj zamandan vьlanъ ekisin da saqlьqандь. Sydyle, varinne çanlarъ avruv, ань çанына volurqa syjgendile da апа tavьса syd eterge vaşlaqандьla.

Sydyle varinne sorqандьla:

— Sen itini øltyrgen мъзъqlъqa ne eterge syjese?

Ol ajtxандь:

— Meni aqььma kelgeni emda izlegenim budu: meni itim çesir vaqasъ bir asьvlu it edi. Ol meni ne vajьqьmъ da, rьsxьmъ da çavdan saqlaj edi. Endi meni izlegenim: meni itimi orununa bu it volsun, itca арвазында çatsьn, adamca cьrtdanda søleşmesin, itca yryv, meni арвазымъ saqlav tursun. Ol øltyrgen itimi asьratxanca, men munu иги asьratьрма, usyn çьль kijin-

dirtirme, bu va kece çuqlamaj, yrgenin toxdatmaqanlaj, meni arvazьmь tanna deri saqlasьn.

Varinni bu ajtxanьn sydyle qavьl kɵrgendile, iьni ol ajtxanca kesgendile. Mьzьqьlьnь va çuq ajtьroqa ne qarьvu var edi, ala ajtxanqa voj salqandь.

Mьzьqьlь vajnь arvazьna çaraььv, itca yruv, qaraul volub vaьlaqandь. Ol itca bek igi, usda yre edi, keseni kece uzunu çuqlamaj, arvaznь tɵgeregine ajlanьv, xav-xiv ete, tanna sьqqa edi, artьqsьzda bek varinni terezisini tyvunde bek yre edi.

Barin kesini „itine“ bek razь edi; adamlarьna:

— Itni igi asьraçьz, aqa igi qaraçьz! — dev vujura edi.

Vьlaj vьl mьzьqьlь sav bir çьl çarьmnь it volub, yruv turqandь. Em artьnda ol guducula vьl ьaqrej volqandь da alanь yretgendi:

— Siz kece qaraьnda keligiz da varinni maçal zatlarьn urlaçьz. Men bek qatь-qatь yryrme, alaj volqanьlьqqa siz menden ne azda qorqmaçьz da ne urlajalqanьlьzьnь urlaçьz, sora arvazdan çenil oçuna qoraçьz; alaj'a meni ylyşcygymy da menne qojarqa unutmazьz.

Guducula ol ajtxanca etgendile. Ol kece „it“ yryvcysyn-den da bek yruv, arvaznь tɵgeregine savьv, artьqsьzda bek yrgeni vьl varinni çuqlarqa qojmaj, tanna sьqqandь. Munu bu qazavat etiv, yruv sьqqanьn eьitiv turqandь da varin bek razь volqandь: „Ertdevlaqa sьqqanlaj, „itni“ andan da igi asьraçьz, qaraçьz dev vujururma“ — dev vьlaj saçьş etiv sьqqandь.

Varinni çalьylarь ertdevlaqa sьqьv qarasala, çer yjny eьikleri casььv, tavьlqan xarakter-xadek urlanьv turqanьn kɵrgendile. Olsaqatdan oçuna bu zatnь varinne bildirgendile. Ol bu zatnь kɵrgeninde, guduculadan saqlajalmaqanь ucyn „itine“ bek acuvlanьndь; „itinden“ sydge vergendi.

Sydyle varinni da „itni“ da sydge saçьroqandьla.

Sydyleni allьnda ol ajtxandь:

— „It“ guduculaqa xarakterimi urlatxandь, xarakterni aladan saqlajalmaqandь — degendi.

Sydyle sorqandьla:

— Da, „it“ kece yrgenmi edi, oçese virda tauşu sьqmaqanmь edi?

Barin ajtxandь:

— Yrgen'a vek yrgen edi; asьь vek yrgenden meni çuqlarqa da qojmaqan edi. Ertidenblaqa sььqanlaj, „itni“ igi vaqьььz dev ajьььrqa aqьььta keliv taпna sььqan edim. Ertidenblasьnda va qarasam, seni çavuң da allajqa qarasьn, volqanьm urlanьv tura edi.

Sydyle ajtxandьla:

— Kөremise, varin, tav sen kesin ajtxanna көre, xarakterin urlannan kece „itin“, artььqda vek yryv turqandь. Sen munu vu yrgenin eşitgen zamanьnda, çumuşcularьn ijiv arvazqa qaratsan'a; „itge“ adamca soleşirge erkinlik bermegenini kesin vek ariv bilese. Biz vilgenne көre, „itni“ tersligi çoqdu, viz anь arivlajьvz, — degendile.

Barin mьzььqlьrqa virda razь volmaqandь, alqьn zamanlaqa көre syd etilmese da, varinni mьzььqlьrqa azav salьrqa erkinligi volqandь.

Barin aqьl etgendi:

— „Itni“ kesim arva vla eltejim da көzym көre tyrmege salajьm—dev tevregendi.

Bu murat vla varin mьzььqlьnь arvaqa salьv tevretgendi. Çyz çarьm qьsьььmьnь eltirge kerek volqandь. Kece cegetni ici vla ozuv tevregendile. Barin atlanь çygenlerin kesi çyrytgendi. Arlaqda, çolnu ysьnde, çel avduruv bir naz terrek, vutaqlarь da өрге syeliv turqanьn mьzььqlь eslegendi. Munu eslegeninde, ol kesine bir tav iş eterge aqьl etgendi da sermev atlanь çygenlerinden tutxandь:

— Toxda, toxda, toxda!—dev хахајнь bergendi.

Barin çyреksiz volub:

— Ne volqandь?—dev sorqandь.

Мъзъqlь vetin-qutun da keteriv ajtxandь:

— Kөremise, ају allьвьзда art ajaqlarьna syeliv turadь.

Barin allarьnda bir qaralqanь kөгendi da vek qorqoqandь; азьq-вишуq etiv:

— Kel, ьзвьвьзoа ajlanajьq, kel, ьзвьвьзoа ajlanajьq—dev ullu guzavaoа qaloqandь.

Мъзъqlь ajtxandь:

— Oqaj, ьзвьвьзoа qacarоа çaramaz: ају vizni qacxanьвьзнь көрse, qorqoqanьвьзнь tanьrьqдь; ol zamanda ьзвьвьздan syryv çetiv ekivizni da mulxar eter, uatьr—de-gendi.

Barin:

— Da, sora viz ne etejik?—dev guzavaoа qaloqandь.

Sora мъзъqlь ajtxandь:

— Ају it yrgenden vek qorqadь.

Апнь ешитgenlej, varin мъзъqlьoа:

— Alaj ese, хajda itca yr—dev guzavalatxandь.

Мъзъqlь ajtxandь:

— Men endi itca yre vilmejme, meni tauşum da qal-maqandь,—dev vajнь qorqutxandan-qorqutuv vaşlaqandь:

— Kөremise, ају çuvuqlaşxandan-çuvuqlaşa keledi.

Barin ne eterge vilmegenden kesi itca yryv vaşlaqandь.

Мъзъqlь ajtxandь:

— Ају yrgenini ешитmeјdi, igi kyçly yryrge kerekdi.

Barin ne yralqanьn yryv vaşlaqandь.

Мъзъqlь ajtxandь:

— Eslemeјmise, ају qorquv, ьзьna ketiv vaşlaqandь.

Barin yre-yre arьoqanьnda:

— Aj, alaj-vьlaj vulluq, sen da yr—dev мъзъqlьoа qadalqandь.

Мъзъqlь:

— Хар, хар, хар!—dev yryv vaşlaqandь.

Мъзъqlь igi yralmaqanca etgendi da:

— Qaracь, ају çuvuqlaşxandan-çuvuqlaşьv keledi!—de-gendi.

Barin qorqoqandan tanna d'eri yruv sьqoqandь, tamaqьndan da voşav, tamam qarьvsuz voloqandь, em artьnda yralmaj toxdaqandь.

Тап аьв ваşлаqанында, мьзьqь аjtxандь:

— Barin, vu аju tyldy.

— Da nedi da ol?

— Da ol'a volub ne volluqdu, çel naz terekni avdurqandь da endi anь tamьrlarь qaralacьla. Men anь аju volmaqanьn vile edim.

Ol zamanda varin acuvlanьv:

— Aj betsiz, allajdan-vьllajdan tuvqan! Men seni tyrmede artьqda vek ciritirme,—dev camlannandь.

—Endi mençe ne syjsen da, et alaj'a sen keceni-kece uzunu it volub, yruv sьqoqьn, işek çoqdu, sen itse.

Мьзьqь вьлаj аjtxанында, varin andan da vek acuvlanandь. Ol zamanda мьзьqь artьqda vek çyregin çarьqoqayuv аjtxандь:

— Men senden da igi yrallьq edim; alaj'a kesim yryrge syjmegen edim. Keceni-kece uzunun yruv sьqoqarьqьnь syjgen edim. Endi seni tanna deri itca yruv sьqoqanьnь men xar kimgе аjтььrma! Seni yrdyrgen men voloqanьmь da аjтььrma!

Bu sөzleni eşitgeninde, varin alqьndan da vek acuvlanandь. Alaj volsada sav keceni itca yruv sьqoqanьna ьjьlьqoqandь da vu zatьnь kişi bilirin syjmegendi. Barin мьзьqьnьnь qorqutub, kişige çuq аjtdьrmazoqa umut etgendi. Ol zamanda çarьlь аjtxандь:

— Mençe ne syjsen da et; men'a seni itca yrgeninі ajtmaj qojarьq tylme—degendi.

Barin işni aman voloqanьn tanьoqandь; sora çarьlьoqa аjtxандь:

— Bu zatьnь kişige ajtmazoqa ajta esen, ne verejim?

Мьзьqь аjtxандь:

— Meni kec tyrmege da salma; anь tьşьnda da vir igi inek, vir meşok vudaj ver, men da yjymde tьnc-raxat çaşar-ma. Sençe vek razь volurma, seni xar kimgе maхdar-ma. „Baj çanьzda itca ulumaqandь“ dev xar kimgе аjтььrma—degendi.

Seit munu eşitgenlej:

— Ajt!—dev qadalqandь.

Sora Hamzat vaşlaqandь:

— Seit, sen endi igi тыңла.

Endige deri urlaqaпьмса, men entda urlav tururma; urlaqaп malьмь cegetde taqa tururma, taqqaп çerimi va senne bildirirme. Malь urlannaпna taqьlqaп çerin ajьrsa; ol aпь sen көrgyzgen çerde tavar. Bir talaj çolda vьlaj vilgeninден sora, senne şьjьxдь, xar neni viledi dev inaпььqдьla. Sen vilgenden, şьjьxla aman çaşamajдьla, ne ycyn desen, alaqa kesin aldatьrqa, alaqa inaпьrqa vir talaj teli tavьladь. Sen şьjьx volsaп, ekivizda çuq etmegenlej тыңс çaşarьqвьз—dev Hamzat çараşдььв көlyne kelgenni ajtxandь.

Hamzatьн vi aqььп Seit vek çaratxandь. Ajtxanlarьса etgendile. Hamzatьн voluşluqu vьla Seit talaj urlannaп malьн tavxandь. Seitni usdalьqь төgerekde ellege belgili volqandь.

Bir çolda vir belgili vajьн көв altьнь tas volqandь. Vaj Seitni kesine saqьrqaпдь da:

— Sen vilmegen zat çoqdu dev xaraгьн сьrqaпдь; endi meni tas volqaп altьньмь tav, alaj tyl ese, xalqьн aldav ajlanasa dev төrt çaпьна xaraг eterikme—dev qorqutxandь.

Seit vi pelaxdan vaşьп qalaj aьrqa vilmej, vek saqьşьл volqandь, alaj volsada iş igi vьla tausulur dev umut etgendi.

—Bir yj verigiz, icinde menden sora kişi volmasьп, yc kynny dua etiv tursam, altьннь tavaгьqма,—degendi.

Seitge vir yj vergendile. Seit icine kiriv, dua etiv, tilek tilev vaşlaqandь. Ekinci kyn kece arasьnda eşik qaçьlqandь. Seit turuv eşikni acxandь. Beti-qutu da ketiv, aңa vir adam kirgendi, kesin Seitni ajaqlarьна atxandь.

Seit vek seirsinnendi:

— Sen menden ne izlejse?—dev sorqandь. Ol zamanda ol adam ajtxandь:

— Men ters volqaпma, meni urlaqaпьм senne belgili volqaпьн vileme. Men vir zat tilejim da aпь eterge ajt, ol zamanda ne vilgenimi da çaşьрмаj ajьрма,—dev tilegendi.

— Xajьr volsuп, men seni tilegini toltururma; altьннь sen urlaqaпьңь men тыnene oqьна vilgen edim, endi sen

ань қайда асырақаның җеңил оқуна айт,—деп Seit қуанс ть-
врыль волув айтхандь.

— Алтынь вайнь ат орунуну тывунде васдырғанма; тилејме, мен urlақаныть айтма, мен ань җумуҗсусума, ол мені өлтырлыкды,—деп ол адам tilegenди.

Алтынь ким urlақанын вайқа bildirmezge Seit сөз бергенінде, җумуҗсу ketgenди.

Усунсу кунуну ertdenвласьнда вай Seitge kirgenди да:

— Endi sen җыьх volақанынь тапът, ne vildin ese da айт,—деп sorқандь.

— Men kerekli zatнь варьсьнда vildim, alaj'a мен vilgenimi айтхьньсь, sen мені yc tilegimi toltururқа сөз бер,—degendi.

Вай Seitni yc tilegin toltururқа сөз бергенінде, Seit айтхандь:

— Birinci tilegim—тавылаң алтынь ycden biri мені bolsun; ekincisi—бу җолдан sora sen мені vьllaj işlege caқьra turma; усунсусу—urlақанынь атын, ким volақанын мен-не sorma—degendi.

Вай Seitni yc айтханьн да қавыл etgenди. Seit алтыньн қайда volақанын айтхандь. Алтыньн tavxандьла. Seit yc etiv birin alқандь, вай волув yjyne қайтхандь.

Хамзатнь yjyne caқьрқандь да айтхандь:

— Biz қыьн işni tutханьвьз, мен бу җыьх atдан вашь-ть алмасам, bir relax volurқа vollarқду; бу җолда кycden vla butдан qutulаңма,—degendi.

— Da, kerti айтаса, Seit, бу işni artь aman vla voҗа-льрқа vollarқду. Senne җыьхха inаңанса inаңанларьн bir zat etiv qurururқа kerekdi,—degendi Хамзат.

— Da ne zat etejik,—деп Seit қайқьль volув sorқандь.

— Meni aқььма bir zat kelgenди. Вайрьм кун халқ mezgitge җыьльв җума namaz қьлаң заманда: „Qolundan kelgen qac, mezgit ojuladь“ de da хахайнь бер. Ол заманда халқ мьлььгьн ешкге atar; sen alaj айтханььрқа mezgit ojulmaz, халқ sen teli volақанса, өтыркcyse der da мьндан арь inаңмаз,—деп Хамзат aқь yretgenди.

— Sen, Хамзат, vek aқьльь adamsa!—деп Seit қуанцандь.

Bajrım kyn xalq meзgитni тьq-тьqlama tolturub, namaz qыla turqanlaj, Seit ne kycyn da salьv:

— Qacalqan qac, meзgit ojulady!—dev хахаjнь vergendi.

Xar kim cыreksiz volub, тьлькларьн ешikge atxandy; xalqнь artь cьqarqa meзgit ojulqandy da тыsgendi. Xamzat vla Seit vu işge vek seir volqandy.

Ol zamanda Xamzat qьcьrqandy.

— Qorq'na, Seit! tyzyn ajtsam, qalqanla da vizni kivik şьjьхдыла! allax vizge aşav vergendi, vas da varma qoj!—de-gendi.

Soruvla

1. Urvavcula şьjьх volurqa nek izlegendile?

2. Seit vla Xamzatнь işlerine көre, şьjьхla qallajla volady?

3. Bu tavruхха көre, ötyrykden sora şьjьхльqнь vaşxa хьj-savь varмьды?

4. „Qorqma Seit! tyzyn ajtsam, qalqanla da vizni kivik şьjьх-дыла“ dev xарарнь ajaqьnda Xamzat ajtxandan maqana nedi?

5. Bu tavruхха көre, şьjьхльq kertimidi, ötyrykmydy?

Хьjлась sydy

(Tavruх)

Tav elleni birinde atalarь ölgenden sora төrt qarnaş qalqandy. Qarnaşla bir-birleri vla tatly çaşaqandy. Varьь da işlev, aşav turqandy. İşlegenleri теп volqan kivik, aşaqanlarь da теп edi. Bir-birlerinden көl-qaldьларь volmaqandy. Төрт qarnaşнь da qatьnларь volmaqandy, kişi qatьn aльrqa da umut etmegendi. Qarnaşlanь төrtysyny da mykleri arada volqandy, yleşinmegendi.

Atalarь öle turub, төрт çaşьna da төrt inek, төrt at, төrt komnata, qьxasь, төrtүşer zat qojqandy; qarnaşla aьjьгьльş-xan zamanларьnda davlaşmaj, тьnc yleşirca etgendi.

Atalarь ölgendi, qarnaşla:

— Aьjьгьльşьrqa nege kerek volady? Varььvьzda bir arvazda çaşajьvьz, birer komnatabьvьz volsa, da yjuvuz birdi, eşigi da, birdi—dev onov etgendile.

Qarnaşla bir-birlerin bilgen, bir aqyl bla çyrygen adamla volqandyła. Onov-keneş volqandyła, aýrýmaj, birge çaşarqa begitgendile:

— Варьвзынь da bir mylkyvuz bolsun, birge çaşav igidi, тындь,—degendile.

Birge çaşarqa onov etsele da, atalarънъ osujatънъ tolturur usyn, mylklerin yleşiv, xar kimni ylyşyn belgili etiv qojarqa razъ volqandyła.

Xar neleri tertyşer volqandъ.

Atalarъ öle turuv:

— Men ölgenlej, xar negizni yleşigiz,—dev ajtxandъ.

Atalarънъ osujatънъ çaşla toltururqa razъ volqandyła da mylklerin yleşgendile: xar birine birer at, birer inek, birer komnata çetgendi. Tertysy da mallarънъ arvazнь төрт myjyşyne çьъв, bir kesek turqandyła, sora atlarънъ ineklerin da bir bavqa çьjandyła.

— Атавъзнь osujatънъ tolturduq: mylkyvuzny yleşdik, ажьрълşдьq, endi va nöger voluv birge çaşajьq,—dev onov etgendile, birge çaşav vaşlaqandyła.

Tertysy da birge işlev, birge aşav turqandyła. Ortalargъnda ne azda mutxuzluq, kël-qaldъ volmaqandъ.

Qarnaşla igi qarnaşla, kesleri vaşlarъна hozajnlа volqandyła. Biri otun etiv, şaxarda otunlarънъ satъв, aloqan axcasънъ bir kapegin da çojmaj yjge keltiredi, kimi nartyx vasxada kyreşedi: qьxasъ, bireri birer işni vişiredi.

—Тьşьвса, nartyx vasxada işlejdі —dev хонşularъ xilikge etgendile.

Ala va anъ qulaqlarъна almajдыла, ne eteriklerin kesleri biledile.

Усунсу уј çarлыьqqa qaraj edi, tertyncy taş, qum taşъв sata edi, aloqan axcasънъ toľusu bla tamada qarnaşъна vere edi.

İnrde varъсьда ујge çьъла edile; aşav, iciv, kim ne işlegenin, ne etgenin ajta edile, varъсьда bir-birlerine razъ voluv qala edile.

Çatarqa tevresele, komnatalarънъ ајрмај, varъсьда bir komnatada çata edile. Tav ol oqaj esen, xar kimni kesini ylyşy volqanънъ, yleşinnenlerin unutxan edile.

Тавьloqan arada edi.

Tört qarnaş raxatlıqda birge işlev, birge aşav turqandyla, bir-birlerine kəl-qaldılar volmaqandь.

* * *

Bir çolda kici qarnaşlarь otunla çykleв şaxarqa satarqa varqandь. Otunlarьn satьv ьzьna ajlanьv tevregendi.

Çolda bir elni ici vla ozarьq volqandь, elde va ol kyn bazar var edi.

Bazarda toxdav volumьra qararqa, ne çañь xarar volqanьpьn bilirge tavkel volqandь.

Bazarda toxdaqandь. Kөv da turmaqanlaj, anь qatьna ysy zьkьyl bir çarьl adam toqlusu vla kelgendi da:

— Ucuз verirme, al toqlunu,—degendi.

— Nedi vaqasь?—dev sorqandь.

— Ус som,—dev çarьl çuav etgendi.

„Ucuзdu“ dev kici qarnaş umut etgendi da:

— Baqa da ajtmajdь, toqlu da igi toqludu, kesi-kesin çyry-tyrykdy, qьjьnь alaj ullu volluq tyldy—dev onov etgendi.

Sora ol adam vla satьv etiv vaşlaqandь; em artьnda eki som vla çarьmьra alqandь.

Toqlunu da arbaqa salьv, Alij, yjlerine kelgendi. Inirde qarnaşla varььda çьjьlqanlarьnda, Alij satьv etgeninden, toqlunu alqanьndan xarar ajtxandь.

— Igi etgense, toqluна da ertdenvla qararvьz,—dev qarnaşla Alijni etgen satьvun çaratxandyla.

Ertdevla qaraqandyla da toqlunu çaratxandyla.

Qarnaşla işge tevregendile, sora Alijni esine tyşgendi:

— Biz tört qarnaşnь xar ne zatdan birer zatьvьz vardь: birer at, birer inek, birer komnata; toqlu va çañьz birdi.

Çañьz toqlunu tört qarnaşxa qalaj yleşirge volur edi eken, —dev Alij saqьşlanьndь. Kөv saqьş etgendi da ajtxandь:

— Toqlunu yleşirge kerekdi.

Alijni çutluqu xorlaqandь.

Tamada qarnaşlarь, Saqit qolun da silkiv ajtxandь:

— Biz törtevlenbiz, toqlu va birdi; keligiz kesejik da aşajьq,—degendi.

Eki ortancь qarnaş vu zatxa razь volqandyla.

Alij'a ajtxandь:

— Busaqaatda aьbьq toqlunu ne xajьbь vardь, andan ese semirsin, qьsь bolsа, keserbiz. Arabьzda sөz volmaz ucyn, toqlunu busaqaatda oquna yleşejik da qojajьq: toqlunu tөrt ajaqь vardь, viz da tөrtvuz, adam vaşьna birer ajaq çeterikdi; xar biribiz birer ajaqqa ie volajьq.

— Ajaqlanь va qalaj yleşirikbiz,—dev sorqandьla.

Alij ajtxandь:

— Eki tamada qarnaşxa eki art ajaqьn verejik; alanь da onusu, Saqit em tamadavьz volqanь ucyn, anьqь bolsun, solu Umarnьqь bolsun. Menne vla meni tamadama da al ajaqlarь qalsьnla: men em kicigiz volqanьm seveden solu meni, onu da meni tamadam Alibekni bolsun,—dev Alij onov etgendi.

Qarnaşla razь volqandьla.

Alqьn kivik qarnaşla tatь çaşav turqandьla.

Xar birini birer aь, birer inegi, birer komnatasь. Tav ol oqaj esen, xar kimni birer toqlu ajaqlarь volqandь.

Toqlu da, erkin xansda otlav, keceden-kynne, kynden-kecege semiriv vaşlaqandь.

* * *

Bir çolda toqluqa xata tyşgendi. Qalajda ese da taşnь qovusuna ajaqьn ilindiriv qьrqqandь.

Syryvcy toqlunu sьrtьna kəlturyv yjge keltirgendi.

Sьnнан ajaq Alijni ulyş ajaqь volub sьqqandь. Bu zatxa Alijni çanь vek avruqandь: kesi alqan toqludan ulyşy sьraf volqandь.

Alij toqlunu sьnнан ajaqьn çav busxulla etgendi da vajlaqandь.

Toqlu kəv avruqandь, əlyrge çetgendi, alaj bolsada em artьnda sav volub vaşlaqandь.

Bir çolda inirde qarnaşlanь biri eşik allьn sibirgendi. Xavçyk kəv volqandь. Saqьş etgendi da xavçykny kyjdyryrge tavkel volqandь; sora tyvunden otnu salqandь. Arvaznь arasьnda şьnqart ulьu volqandь. Bu kəzyvge toqlunu da ajaqь sav volqandь, alaj bolsada Alij anь vajlavun aьrqa tavkel volmaqandь.

— Entda vajlavu vla bir kesek ajlansьn, — degendi.

O! kece va toqlu kamsьkьlьq etiv arvazda ьrge-ьrge sekiriv ojnaqandь.

Ojnaј kelgendi da kesini teliligi vla qьzvьn ьana turqan otxa sekirgendi. Sekirse va allajqa sekirsin, ajaqьnda ьav busxulu ьenil oquna qavьnпandь.

Toqlunu ьyregi ььrqandь da arvazdan ьuvuldav oramoqa ььrqandь, andan da sava varqandь da xonьularьnь arvazьnda salamoqa kirgendi. Usynu ьannanь toxдasa da, ajaqьnda busxulnu ьannanь toxдamaqandь.

Toqlunu ajaqьndan salam qavьnпandь. Ot salamdan gьnlege, gьnleden da mekamlaqa ьajьlqandь.

Qarav-qaraqьnsь xonьunu volqanь kyjgendi.

Vasьnьv kyresgendile, alaj volqanь usyn ьuqlatalmaqandьla.

Xonьu qarnaьlaqa kelgendi da uruьxandь. Sydge verlikme dev qorqutxandь.

O! kece qarnaьla ot-ьaqaqa vek salьlanьv ььjьlььxandьla. Bir-birlerine qarav kьvьsьgendile, xamxotlarьn salьndьr-qandьla. Xonьuqa mylk tьleriklerin aьnlaqandьla.

Tamadalarь Saqit, mьdaxlanьv:

— Kesejik da qojajьq dev men ajьvdan ььrqan edim, — degendi.

Ekinci kynunde oquna xonьu ьeriat sydge vergendi.

Bir talaj zaman ketgenden sora, vazar kyn elge syd keliv, kyjgen mekamianь kim tьlerigine syd eterge vaьlaqandь. Qarnaьlanь sydge saqьrқandьla. Qarnaьla:

— Toqlunu tьrt qarnaь ylesiv virer ajaqьn aloqanьvьz; xonьunu mekamlarь Alijge tijgen ajaqьnь busxullarьndan kyjgendile, — dev xapar ajtxandьla.

Sydyle kьv saqьь etgendile. Varььnada tьletirge tyz volmajdь. Uc tamada qarnaьnь xatalarь ьoqdu, mekamla Alijge tijgen ajaqьnь usynden kyjgendile.

Kьv aqьl etgendile, em artьnda vujurqandьla:

— Mekamla Alijge tijgen ajaqьnь ьav busxullarьndan kyjgendile: ьeriat sydge kьre tьlevny tьlerik Alijdi, qalqanlanь gьnaxlarь ьoqdu — dev vegitgendile.

Qarnaьla vaь tьvenlerine qarav, yjlerine qajtxandьla.

Alij vek mugur volqandь; anь mylky tօlevny tօlerge օetmezligin vek ariv vilgendi, qarnaşlarь voluřmazlyqlarьn da anьlaqandь.

Alijni օyregi sьnnandь.

Qarnaşlanь va kօllerine kelgendi:

— Sydny etgeni tyzdy. Alij kesi tersdi. Toqlunu yleşejik dev qajorьnь sьqarqan Alij kesi voldu, endi va etgen օutlu-qluna tyvedi.

* * *

Sydny tamadasь molla tօrt qarnaşnь işin tьndьrqlandan sora yjune qajtxandь.

Yjune kelgeninde, qatьnь mollaqa sorqandь:

— Alamat zat ne kօrdyn, ne etdin?

Molla օaraşdьrьv харар ajtxandь:

— Elde tօrt qarnaş var edile; tօrtysyny da mylkleri birge edi, хар neleri da adam vaşьna virer edi: bir at, bir inek d. a. k. Sora varьsьnь da aralarьnda bir toqlularь var edi. Qarnaşla toqlunu ajaqlarьn yleşgendile. Toqlunu kici qarnaşxa tijgen ajaqь sьnnanьnda, anь օav busxulla vla vajlaqandьla. Talaj zaman ketgenden sora, toqlu arvazda otxa tyşgendi, alajdan, busxullarь օana, guzavaqa kiriv qacxandь da xoņşularьnь salamьla kirgendi; andan ot tyşuv xoņşunu volqan mylky tamьrь vla kyjgendi.

Qatьnь sorqandь:

— Da, alaj volsada sen alaqa qalaj syd etdin?

Molla օuav etgendi:

— Xoņşunu mylky toqlunu kici qarnaşxa tijgen ajaqьn dan kyjgen ese, mylkny tօlerik ol vola edi, men da sydny alaj etiv keleme,—degendi.

Molla aqьllь volqandь, anь qatьnь va andan da aqьllь edi.

Qatьnь vi zatnь usynden saqьş etgendi da aqьlna kelgendi:

— Sьnnan ajaqьn ne tersligi vardь: ol kesi օyryjalmaqandь anь qalqan yc ajaq eltgendile, ot alanь terslikleri vla tyşgendi.

Sora erine ajtxandь:

— Sen tyz syd etmegense. Sen aqьllь volsan da, vi օol օetişdiralmaqansa; toqlunu yc sav ajaq eltmelese, sьnnan ajaq

Кара: 6119 17

Mollanь çaпьдан syd eterigin eşıtiv, xalq ikinci kynynde ҫььлоқандь.

Molla varьсында sydge caqьrtxandь, kesine eki molla ҫөner da aьь, ҫапьдан syt etgendi, xalqqa көrgen тыşуны xарарьп ајtxandь; otdan тыşgen zarannь yc tamada qарnaşxa төlerge syd etgendi.

Alajda volqanla varььда razь volqandьla. Qарnaşla aradan төlegendile. Tөlevyn tavxan xonşu da razь volqandь. Molla va qatьпнь onovu bla alqьndan da aqьлььqa sanalqandь; alaj'a тьşьгьvnu voluşьlьqu bla atь cььqарьп kesi kesinden da ҫаşьrtqandь.

Soruvla

1. Toqlunu yleştirge Alij nek qьzqandь?
2. Mollanь syd etgeni tyzmydy?
3. Qatьп ајtxannь artь-allьna, cyjresine eterme dev molla nek ајtadь? Molla emda serlat тьşьгьvqa qalaj qarajdьla? Ol neden belgili voladь?

Eterge

(plan bla işlev)

Bu tavruхnu kesekleri:

1. Alij toqlunu alqanь.
2. Toqlunu ајаqь şьпnanь.
3. Xonşuqa ot тыşgeni.
4. Mollanь bir kere syd etgeni.
5. Mollaqa qatьп aqьl yretgeni.
6. Mollanь ikinci kere syd etgeni.

Tavruхda vu vaşьnda eskerilgen kesekle qalajda vaşьlanьь, qalajda tausulqanlarьп tavььqьz.

Bu uaq kesekleni eki-yc avadan kesekge ҫьььqьz.

Tavruхda vu vaşьnda eskerilgen kesekle qalajda vaşьlanьь, qalajda tausulqanlarьп tavььqьz.

Bu vaşьnda kesekleni (6) andan da көvge casььqьz.

Teli Xasan

(Tavruх)

Ertde-ertde bir. qatьп bla bir kişi volqandьla. Alanь yc ҫaşьlarь volqandь. Eki tamadalarь aqьль volqandьla, kicileri, Xasan, teli volqandь. Tamada qарnaşla şьrtда qoj kьtgendile,

teli Xasan, yjden eşikge sьqmaj, eki ajaqьn ot-çaqacaq saььv turqandь.

Bir çolda qart qatьn (analarь) loqumla etgendi da teli Xasanna ajtxandь:

— Xasan, igi valam kiviк, vu loqumlaьь qarnaşlarьna elt da kel, ala da bir aşasьnla—degendi da qatьn loqumlaьь Xasanna vergendi da ijgendi.

Xasan çolqa sьqoqandь. Kyn vulutsuz, ariv kyn volqandь. Çolda Xasan kesini көlekgesin eslegendi da ajtxandь:

„Bu adam menden ajььlmaj, meni birgeme keliv nek turadь; eşda vu, xariv, ac voluv, menden aşarьq izlej volur“ dev Xasan loqumlaьь virem-virem көlekgesine atьv vaşlaqandь. Qarnaşlarьna çetginci, loqumlaьь varьnda atьv voşaqandь; alaj volqanь ucyn көlekge Xasandan virda ajььььroqa unamaqandь. Em artьnda: „Vu muxar ne tojumsuz zatdь“ degendi da Xasan acuvlaььv loqumlaьь çььv kelgen sautun da көlekgesini usyne urqandь da anь da uatьv, qarnaşlarьna quru qollarь vla көzlerin çandьroqandь da kelgendi.

Qarnaşlarь:

— Sen, teli, nek kelgense?—dev sorqandьla.

— Sizge kynorta aььq keltirgenme—dev Xasan, virda tartьnmaj, çuav etgendi.

— Qajdadь aььq, çenil ver veri!—dev qojcula guzava volqandьla.

Ol zamanda Xasan çuav etgendi:

— Çolda men taььtmaqan bir adam tybedi da volqan aььqпь aşadь da ketdi.

— Ne tuqum adam edi ol?—dev qarnaşlarь sorqandьla.

— Ma ol adam qatьmda turadь,—dev teli Xasan көlekgesin көrgyzgendi.

Munu vьlaj көrgenlerinde, qarnaşlarь Xasannь igi-aşьv uatxandьla da qojlaьь kyterge qojqandьla, kesleri va yjge aşarьq ketgendile.

Xasan qojlaьь kytuv vaşlaqandь. Qojla tert çanьna ca-sььььv vaşlaqandьla. Saqьş etgendi da qojlaьь tьjarьq amal tavxandь: qojlaьь varьсьььnda көzlerin sьqarqandь. Soqur qojla qajь qacallьq edile, varьсьььnda bir çerge çььv, tav bir

ullu işni etgenca, kerpesleniv turqanlaj, qarnaşlarь kelgendile. Kelsele: qojlanь kɵzleri cьqьv tura.

— Sen, teli, ne pelax etgense, qojlanь kɵzlerin nek cьqarqansa?—dev qarnaşlarь sorqandьla.

— Men ne eterik edim etiv, qojla tɵrt çanьna qacarqa boldula da toxdamadьla. Acuv eterge qalqanlarьnda, varьsьnьda kɵzlerin cьqardьm. Endi va vek tьnc volqandьla,—dev Xasan çuav etgendi.

„Tьnc turqanь viz senne bir kɵrgyzejik“ dev qarnaşlarь Xasanь adamьca uatxandьla.

* * *

Bir talaj zaman aradan ketgenden sora, satьv-alьv eterge teli Xasanь çarmalьqqa iygendile. Xasan bazarda kɵv zatla alqandь: stol, ajaqla, qaşьqla, tuz; qьsxasь—xavçykden arvanь tolturqandь. Xasan satьvuna quanьv, yjlerine ajlanpandь. Çolda kele-kele, atь arьqandь. „Atь tɵrt ajaqь vardь, stolnu da tɵrt ajaqь vardь, stol kesi da kelir“ dev Xasanь aqььna kelgendi da stolnu arvadan alqandь da çolqa salqandь. Alajdan da ketiv tevregendi. Çolda vara turqanlaj, tɵgereginden qarqala vasьnьrqa qalqandьla. „Qarnaşcьqlarьm ac voliv vasьna volurla“ degendi ça alqan aşarьqlarьn varьnda qarqalaraq cacxandь.

Çolnu ketiv vara, teli Xasan bir cegetge kirgendi. Cegetde tykgycleni kɵrgendi. „Çazьq tykgyşcykle qьş suvuqda vuzlarьqдьla, vьlanь vьlaj qojuv qalaj ketejim“ degendi da bazarda alqan qoşunlarьnь varьsьn tykgycleni vaşlarьndan qavlaqandь da ketgendi. Alajdan da arь ketiv varqanlaj, bir suvqa çetgendi, atьna suv icirirge umut etgendi, alaj volqanь ycyn atь suv icerge unamaqandь. „Suv tuzsuz suvdu da atcьqьm anь ycyn icmejdi, xarivcikge tuzlu suv etejim“ degendi da alьv kelgen tuzun savlaj suvqa qujqandь. Atь daqьda icerge unamaqandь. „Aj xıçu qallьq, vajtamal, sen icmezlik voluvtu qujqanma men meşok vla bir tuznu suvqa“ dev acuvlanьv, qazьqnь alьv vasa kirgendi da atьn alajda ɵltyrgendi. Bazarda alqan zatlarьndan çav-çanьz qaşьqlarь qalqandь. Alanь da qavcьqсьq vla sьrtьna atxandь da tevrengendi. Qaşьqla sьrtьnda cьqьrdarqa qalqandьla. „Vьla cь-

qardaş, meni qoziqan ete koreme“ degendi da qaşqılañ varda umur-cumur etgendi. Qurlajña salıv yjlerine varqandı.

Qarnaşlarña ajtxandı:

— Qarnaşcılarım көв zatla alqanma.

— Sav vol, igi etgense, alqanlarım’a qajdadıla?—dev qarnaşlar telı Xasanna sorqandıla.

— Da volıv qajda vollarıqula, stol kesi kele qalqandı, alqan aşarqılarım qarnaşcılarım—qarqalaqı qojqanma, qoşunlañ cegetde çaşcılarım vojunlarña kijdirgenme, tuznu atxa icirirge suvqa qıjqanma, qaşqıla acıv eterge qalqanlarında, alañ da uatxanma, ma endi kesim sav-esen keleme,—dev telı Xasan qarnaşlarña xapar ajtxandı.

— Bar, sen telı mıjıvız, çolda atxanlarım çıj da kel,—degendile da Xasannı vızna qajtarqandıla.

Xasan vızna qajtxandı da tykgyceden qoşunlañ alqandı, tyvlerin teşgendi. Varsında bir cıvıqqa tizgendi da yjlerine keltirgendi. Qarnaşlar telini uadıx etgendile, añ yjde qojqandıla da kesleri satıv-alıv eterge ketgendile. Teli Xasan tıvılaqandı da cıkgırda vızna qajnaqanım eşıtgendi. „Toxda, voza, qajnama, meni cıregimi çarma“ dev telı tilegendi. Voza virda toxdamıqandı. Teli acıvılanqandı da cıkgırım qampajtxandı; voza tıgylgendi da yjny tyvyn tolturqandı. Tegenegı olturıv, yjny tyvınde arı-verı çızuıv, çırıla çırılaqandı.

Qarnaşla vızardan qajtxandıla. Xasannı etıv turqanım kergenlerinde, vek acıvılanqandıla; Xasannı tuluqnu icine atxandıla, eltgendile da kopyrny qulaqña taqqandıla, kesleri Xasannı tyjıv suvqa atarqa qazıqla keltirirge ketgendile. Ala arı ketıv turqanlaı, kopyrny usy vıa bir qojcu bir көв qojnu etıduıv vaşlaqandı. Qojcu qatına çeterge, telı Xasan: „Menne vıj vol dejdile, men vıj qalaj volajım“ dev qıvıvıv vaşlaqandı.

Qojcu Xasanna ajtxandı:

— Sen telı vıj volurqa qorqa esen, cıq veri, men seni orununa vıj volurma, sen’a meni qojlarım ie vol, sıjgenınca et—degendi da Xasannı orununa tuluqqa kirgendi, Xasan da qojlañ syrgendi da ketgendi. Bir zamanda qarnaşla tajaqla

alьv çetgendile da tuluqñ topuldatьv, icindegi da: „Bij volama, vij volama“ dev qьsьrьq ete turqanlaj, suvqa çivergendile. Teli Xasandan qutulduq dev quanьv yjlerine qajt-xandьla. Bir zamanda Xasan bir qoj syryvny da syrgendi da kelgendi. Qarnaşla vek seir-tamaşa volqandьla:

— Biz seni suvqa atьv keleviz, sen qoj syryvny vla qajdan sьqdyñ,—dev sorqandьla.

— Suvnu tyvynde malla xьjsavьsьz kəv kəre edim; men-ne arьqda vere edile; alaj volsada men kesime volur saqlьv bir aldьm,—dev teli Xasan xapar ajtxandь.

— Alaj ese, sen vizni tuluqqa çьj da kəpyr qulaqьndan at,—degendile da qarnaşla Xasanna qadalqandьla.

Xasan qarnaşlarьñ eltgendi da kəpyr qulaqьndan suvqa çivergendi da qajtxandь.

Soruvla

1. Xasannь ojuñsuz, teli volqanь ne işleni etgeninden belgilidi?

2. Xasannь tamada qarnaşlarь vla qojcu keslerin Xasandan aqьlyьda tergegenleri neden belgilidi?

3. Xasan qarnaşlarь vla qojcunu qalaj aldaqandь?

4. Tavruхnu arьnda ajtьlqan kesegine ellileni qajsь qaumlarь razь volluq edile.

5. Elde ellileni icinde kesin „tamadaqa“ kim tergej edi?

Bu zatdan qarasaq, Xasannь „tamada qarnaşlarьñ“ qalaj aң-larqa volluqdu?

Рор vla тьзьqьlь

(Таврух)

Bir elde bir Рор volqandь. Ol kesine bir çalsь çaraşьdьr-qandь da yjne keltirgendi.

— Çalsь, xariv, sen erinne da igi işle, men seni razь eterme, unutmat, qьjьñьñ qajtarьma,—degendi da рор çalsьñ quandьr-qandь.

Çalsь рорда bir ьjьq tururqa, kyz vıcen işni kəzyvy çetgendi.

Рор çalsььна ajtxandь:

— Bygece тьncajajьq, tamvla, allax ajtsa, ertde oquna vıcen сальrqa varьrvьz.

— Bek axşь,—degendi çalsь.

Таң атхандь, ertdenvla ertde qovxандьла.

Pop qatьnьна ајтхандь:

— А, qatьn, vizge bir ertden азық sal, viz vugyn vi-senne varьqьvьz.

Popnu qatьnь tevsі toloqan bir ашарьq saloqандь. Pop da çalsь da olturuv, igi adamьса auzlannандьла.

Pop çalsьqа ајтхандь:

— Kel, axьrdada, vaşlaqanьvьzdan агь, kynorta азық-нь da ашав qovajьq da sora inirge deri toxdavьsuz qatь işlerbiz.

— Senne razьsьса volsun, kynorta азықь da ашай qov-saq, eşda ters volmaz edi,—degendi da çalsь da alaj ulla carla-maqандь.

— А, qatьn, kynortalьqнь da salсь, virden ашай qovajьq,—dev pop qatьnьна vujurqандь.

Qatьn allagьна ашарьq saloqандь. Ekisida sermej ketgen-dile da tojoqандьла, ашав voşaqандьла.

Вьјаоь pop çalsььна ајтхандь:

— Kel, axьrdada inir азықнь da ашав qovajьq, sora tox-davьsuz kec uşxuvurqа deri calьrvьz,—degendi

— Senne razьsьса volsun; men vi zatxa da oqaj de-mejme,—dev vьјаоь çalsь çuav etgendi.

Popnu qatьnь allagьна, tevsige inir азықнь saloqандь. Pop vla çalsь munu da ашаqандьла.

Munu da тьndьrоqandan sora vьјаоь pop ајтхандь:

— Kel, endi axьrdada kece uşxuvurnu da тьndьrajьq, kece calьь ьzoa vagьv qalьrvьz da taң atar-atmaz calьv vo-şagьvьz,—degendi.

— Kesine uşaqan volsun, men oqaj demejme,—dev çalsь da çuav etgendi.

Qatьn kece uşxuvurnu allagьна saloqандь. Ekisida ашав, tojub, tevsiden qovxандьла.

Çalsь, gavrajьn qoltuquna тьoьv, ketiv tevregendi.

— Sen qajь tevregense?—dev pop sorqандь.

— Tеврев qajь tevrerikme, kece uşxuvurdan sora çatьv тьncajьrоqа kerek voloqanьn kesinь vek ariv bilese,—degendi da çalsь vavоqа varoqандь da tanna deri tatьь çuqlaqандь.

Bu çoldan sora rop çalsььна bir ьzdan erlden, kynorta,
inir azьqнь, kece usхuvurnu vergenin qurutxandь.

Soruvla

1. Ropnu çitluqи vi tavruхda neden belgili voladь?
2. Bu tavruхda çalsь ne хalda көгүnedi?
3. Çut ropnu usynden tavruхlanь kimle сьqarьв, kimle ajьв
turqandyла?
4. Tavruхda kelgençe көre, vi soruvqa qalaj çuav berirge
vollarьdu?

E s k i ç ы r l a

Qaracajнь eski zamanladan qalqan çыrlarь көvdyle. Ol çыrlada көв zatla tanьladьla. Qaracajнь kesi erkinligi usьn kyreşgeni, vajla vla çarьla bir-birleri vla kyreşgenleri d. a. k. Vьlajda vajla, vьjle çesir aьrqa vaşxa milletlege savханларьнь usьnden „Tatarqan“ degen çыrнь keltireviz.

„Tatarqan“ degen çыrнь usьnden vьlaj ajtvь vardь: qьzьbek vьjle askerleri vla Duvutxa savьv, andan çesirge adamla syrgendile. Bu zatнь usьnden ullu Qaracajqa quvqup varqandь da tabьlqan qьzьbekleni ьzьndan ketzendi. Tatarqan elge kelgeninde, kişi çoq. Ol: „Xalq qajjadь?“ dev anasьna sorqandь. Anasь Tatarqanнь keterine qorquv, tyzyp ajtmaqandь. Alaj volsada Tatarqan işni çavrunna qarav vilgendi. Kece Sxavat suvunda qaracaj askerni çetgendi. Vьla suvdan өtalmaj turqandьla. Tatarqan vaşьna сыraqнь vegitgendi, сыraq çuqlansa, arqanнь tartьqьz degendi da arqan vla suvqa kiriv өtgendi. Suvnu arь çanьnda qьzьbekte raxat çatьv çuqlaqandьla. Tatarqan aьlaqa varьv voluntarьna çaşьrtьp qaraqandь. Varьsьda çuqlaj, çav-çanьz Tatarqanнь urlanьv ketgen emcek anasь ot-çaqada çuqlamaj olturuv tura edi. Tatarqan ot-çaqada çuvuqlaşьv, quzquunca qьсыrqandь. Emcek anasь Tatarqan volqanьp viliv qaraqandь, qьzьbekte ne zat qьсыrqanьp vilmegendile. Emcek anasь, casьp көrgyzyv, qьzьbekte vьllaj bir vardьla, kelmegiz dev Tatarqanna tanьtxandь; olzamanda Tatarqan vaşьp da saqalьp da көrgyzyv „viz aladan da көvvyz“ degen muratнь tanьtxandь.

Tatarqan ьzьna qajtvь varqandь da arqan vla qaracaj askerni varьp suvdan өtdyrgendi. Asker aьlajda qьzьbekleni varьsьp qьrqandь. Qьrьlqanlanь qulaqlarьp bir qьzьbekni sьrtьna çyklev eki qolun da artьna vajlav çivergendi dev ajtvь aьlajdь.

Bu çыrнь Qocxarlanь Ismajьldan çazoqanma. Çыr bir kesek qьsxartьlьnqandь.

Tatarqan

Çavumla çavalla tav çalpaqlaqa, köllege,
Quvqunla keldile ullu Qaracajda ellege.

Нъхътнъ ваşьндан визге узатдыла yc quruq,
Duvut ajaqьндан сьqдъ ась quvqun, qьсьсьq.

Duvut özenine qьзыbek asker kirgendi,
Qatьnnъ, qьznъ çalan ajaq etiv syrgendi.

Ol kynlede çigit ulanla çьjьldьla, çoqlalla,
Baтьr Tatarqannъ izledile da tavmalla.

Tatarqan tişlik, mal çьjьv kelgendi,
Qaraqandъ da elde adam көrmegendi:

—Anam, çanьm, vizni elibiz qajьr ketgendi?

—Işni zamanьdъ, ala iş işlerge ketgelle!

Aloqьn ijgen qojlağьндан etgen edim qurmanьq,
Qurmanьqдан senne tolu ylyşyny qojqanem.

Yc özenden yc egecin keldile,
Yc syegin ycysy aşav ketdile.

Ala çьlav, senne tilek etdile.
Senne qalqandъ çavurun vьa vaş çartь.

Ol, çavurun syekni сьдьгьv, aьv qaradъ:
Elni quvqunna ketgenin ol çavurundan tanьdъ.

—Duvut özenne qьзыbek asker kirgendi,
Qatьnnъ, qьznъ çalan-ajaq etiv syrgendi.
Emcek anaң vara edi, qьzqan inekca ökyre,
It qьзыbekle varaelle, çesirlerine çekire.

—Anam, çanьm, vygece bir qojcu qoşda qalqanem,
Bir çarь çaşьqqa savьrlağьmь vergenem.
Çoqtudu menne bir erik aşaqan savьrlьq,
Qalmaqandъ mende ma raхatьq, savьrlьq.

Ana tavьloqandь qatxan kesek savьrlьq,
—Anam, savьrlьqсьqqa bir сьль suvciq etsen'a,
Men da bir kesek otuma, oquma qarajьm.

Çalan-ajaq, savьrlьqьn qoluna aьь ketgendi,
Eki ajaqьna çolda savьrla etiv kijgendi.

Сава-çorta Qaracajdan Sxavat øzenne kelgendi,
Alajda quvqunna ketgen qaracaj askerni çetgendi.

Çanqan сьraq vla askerni kece Sxavat suvdan øtdyrdy,
Qьзыbekleni ььндan askerni qьsxa çetdirdi.
Suvdan øtgenlej ol, quzqun kivik, qьсьrdь,
Qьrqьlqan qojqa qanсьq çallь ьсхьндь.

Soruvla

1. Tatarqanь anasь çaşьndan qьзыbekleni kelgenlerin nek çaşьloqandь?
2. Tatarqan qaracajьlanь quvqunqna ketgenlerin qalaj vilgendir? Kerti alaj bilirge voluqmudu?
3. Çьrda Tatarqanь çigitligin tanьtxan çerleri qajsьladьla? Alasь tavьqьz.
4. Çьrnь ajaqьnda „Qьrqьlqan qojqa qanсьq çallь ьсхьндь“ degenden maqana nedi, anь qalaj aььlarqa kerekdi?

Eterge

Bu сьrnь maqanasьn kesigizni søzlerigiz vla çaraşьdььv çazьqьz.

Qarakötlanь Issa

(1900 çыlda tuvqandy)

Kawkaz tavla

Өхдем Kawkaz, salam ajtama senде—
Tyrly-tyrly mijik ariv tavlaqa,
Uzaq çerден келив қонақ болувси,
Көк bulutla yjursynув қонувси.

Qacadyla ызларьндан syrgenlej,
Bulqanalla qьvva kivik cьrmaьv,
Şo, ol xalda çitilege minnenlej,
Raxat boluv çatadyla silqanьv.

—Ariv suvla! Ne çerleden cыққаныз?
Guzava etiv, qalajlaqa varasyz?
—Bizni atavyz suvuq kyrtle, bulutla,
Cыққаныбыз taşly, aqacy by çurtla.

Biz çol salyb øzenlege, tyzlege,
Savqa elte şaxarlaqa, ellege,
Biz cajqalyb eniş syrem keleviz,
Baurun çarab, keç tenizge kireviz.

Bir zamanda aıyblyb kevinden,
Biz qutulub kemeleni tyvynnden,
Bulut volub, xavalaqa cыqabyz,
Qajtyb keliv, by tavlalaqa qonabyz.

Soruvla

- 1. Tav prirodany awtor qalaj xalda suratlandyradь (bir-biri byndan neleni tizedi?).
2. „Qonaq voluvci, yjyrsynub qonuvci“—dev çyçby bulutlaqa nek ajtady? (1-ci kupletde).
3. „Demleşelle øsynlerin vuruşus“—dev nek ajtady? Bulutla demleşirge vulluqmudula? Ne zat demleşedi? (3-cy kuplet).
4. Tavlalaqa „turna kezly“—dev nek ajtady? (5-ci kupletde).
5. Ajaqynda „Bulut volub xavalaqa cыqabyz, qajtyb keliv by tavlalaqa qonabyz“—dev suvla nege ajtadyla?

Eterge

Auzdan nazmunu xaraıyb çarasdyrbь ajtyqyb.

Tavlu qyzyb tarıqyby

Tyşybyla keb zaman
Byqovlanyb çaşadyq,
Temir avda çaşaqan
Bulbullaqa uşadyq.

Qanatlanь qaqabyz
Biz xavaqa ucarqa,
Qaranь bulutlanь
Çolubuzdan cacarqa.

Tot avlanь keteriv,
 Kəzny çarğq acarqə,
 Cırigen adetleni
 Uşyvyzden atarqə.

.....

„Təşyğvsa“ dev vizge
 Kəv qəjnylyq verdile,
 Bir vaşxasə volmajyn
 Satlyq mallaj kərdyle.

Səz ajtyrqa volmajek—
 Naməs usyn ujala,
 Əmyryvyz kete ed,
 Çyregibiz qəjnala.

Biz vı xalda turqanlay,
 Qəzy çulduz çannandə,
 Erkek, tişi ajymaj,
 Xalqqa tenlik salqandə.

.....

İtmi eşikle acyldə,
 Xurmet vizge cacyldə,
 Qaranlyq dunjaqə
 Kənden tırmə tartyldə.

İtmi eşik acyldə,
 Təşyğv kitav aldə,
 Qaranlyq zor dunja
 Ajaq tyvde ualdə.

Soruvla

1. Nazmunı atıpa „Tavlu qızın tarıqıvı“—dev nek atalqandı? Anı tarıqıvı ne zamanğa varadı?
2. Alqın zamanda tısqıvınları çaqavıların nazmıcu ne zatın çaqavı vıa tenleşdiredi?
3. Törtıncı kupletde „Satıq mallaj kerdıle“—dev tavlu qız nege ajtadı.
4. Altıncı kupletde „Biz vı xalda tırqanlaj,
Qızıl çıldız çanqandı“—
dev nege ajtadı?
5. Ajaqında „Qarañlıq dınjaqı,
Keñden tırmı tartıldı“—
değenden maqana nedı?
6. Tısqıvınları alqın zamanda volımları vıa vısaqatda volımları vıa xarar çaraqdıqıvı.
7. Nazmunı azvar etıv ajtıqıvı.

Birinci Maj

Artıqlıq belin vıyken
Birleşiv işci, çalsı—
Sıqdı zalımlık etgen
Qan icgenlege qarşı.

Bygyn işci begitdi
Birinci majın anın,
Bytynda vek tanıtıqı
Kapitalıa muratın.

Qan çelimni iciriv,
Bygyn işci vajraqın
Uatıqı, tajdıqı
Kapitalın ajaqın.

Birinci majda
İşci sancdı vajraqın,
Andan veri xar qajda
Biz sıjlavız vajramın.

Segiz saqat kyn işni,
Xar bir zatdan ulyşny,
Tavar usyn bir kucny—
Bygyn saldyq çyruşny.

Unutulmajdy atь,
Əsed kucy, quatь,
Çerni altьdan birinde
Kapitalь uatdy.

Beşçylyqny tert çylyq.
Toltururqa erişiv,
Bajramlajbyz bygynny,
Muratlaqa çerişiv.

Bizden qalqan çerlede
Çyradyla oramqa—
Çavqa qan uruş etiv
Bygynny bajramlarqa.

Çerni usyn birden kyçler
Sosializmni tamьrь,
Ol kyn işleniv biter
Kapitalь qavьrь.

Soruvla

1. Bizde 1-ci majny qalaj quancylajdyla? Nek quancylajdyla?
2. Tьş çyrallada 1-ci majny qalaj quancylajdyla? (anь usynden 8-ci kupletde ne aytady?).
3. Altьncь wolyimde (kupletde) „Çerni altьdan birinde“ kapitalь uatdy“—dev nege aytylady?

Eterge

Başьndan tert kupletin tetradlarьqьzqa çazьqьz, azbar etigiz.

Neft anasь Bakuqa

Eteginini tɵv-tɵgerek qurşalav,
Kɵkyregini, wauruңu qucaqlav,
Qalalaca qara oçaqla əsdyle,
Tɵnegini temir wьrqla teşdile.

Çyregini tamьrlarь kɵryned,
Çerni çarьw qara qanьn tɵgyled,
Wulkan urub tavnı icin cacxanlaj,
Titiretiv kesine çol acxanlaj.

Əzekleden sьwdьrylyw çylanca,
Fontan wolvьw sьpajd, qara tubanca,
Oçaqlaqa əşyn uruş etedi,
Tav bir-birdə bulutlaqa çetedi.

Qara sacın tozuratıv, vulqanıv,
Ajlanadı sora ızna sulqanıv,
Şorquldajdı vıroqladan sekiriv,
Böckelege tögyledi ökyurv.

Nenca tyryly neft zavodla qurulıv,
Min-min çygırıkla qatı vurulıv,
Seni syzuv, qaumlaqa yleşiv,
Maşinala solınajın kyreşiv.

Kəv min işci bir kyc vla işlejdı iş,
Sen verese ara mylkge qarəv, kyc.
Xavada temir quşla tizdirgen,
Tenizləde kemeleni çyzdyrgen.

Sense, çanьm, maşınala ulutxan,
Atnь, əgyzny, adamlanь solutxan.
Seni icerge tьş qьralla suqlanьv,
Tiş vilejle varь birден çutlanьv.

Sen çanasa kece kynny onununa,
Aş volmazsa kapitalnь qarьnna,
Ken kerirse ara mylkny tamьrьn,
Qazar ucun encilikni qavьrьn.

Slowar

Wulkan—tavnu icinde ot çançanca qьzqan taşla, anь kiviк vaş-xa zatla ərge uruv cьrqanьa ajьladь.

Fontan—krantladan, anь kiviк vaşxa symmekleden suvnu miјikge sekiriv cьrqanь.

Kapital—vьlajda kapitalistlik degen maqanadadь?

Soruvla

1. Bu nazmuda neftni qalaj cьrqanьn ne sөzle vla tanьtadь.
2. Neftge „*Qara casьn, tozurav*“—deу awtor nege ajtadь? Neftni casь volamьdь?
3. Bu nazmuqda kьre neft nege çarajdь?
4. Tьş qьralla vizni neftivizge qalaj qarajdьla?
5. Beşinci kupletde: „*Seni syzyv, qaumlaqə yleşis*“—degeden ne maqana vardь? Neftden ne zatla etedile?

Eterge

1. Bu nazmunu tetradlarьqьzqa çazьqьz.
2. *Etek, kьkyrek, vaur, tьnek, çyrek, tamьrla, qan, əşyn, uruş, qara, cas, əkyryv* degen sөzleni tьz maqanalarь nedi, ala neni tanьtadьla?

Bu sөzle tьz maqanalarьnda kelgen ajьvla quraqьz.

„*Neft anasь Bakuqa*“—degen nazmıda vi vaşьnda eskerilgen sөzle tьz maqanalarьnda kelgen esele, sьnacьqьz: *etegini* tьv-tөгerek qurşalav; *kьkyregini, vaurunı* qucaqlav; *tьnegini* temir buruvla teş-dile; *çyregini tamьrlarь* kьryned; *qara qanьn* tьgyled; *fontan oçaq-*

laqa *өзүн ириш* etedi; *qara casın* tozuratъв; vöckelege *tögyledi* *өkyryv* d.a.k.

Bu eskerilgen sözle *ылажда* tyz maqanalarında kelmegendile, ala *ваъха* maqanada **tyrlenpen** maqanada kelgendile.

Ne zatları *хъсавъ* *вла çansыз* zatla çanlı zatları *ушаşландыръ-лынадыла*? (Söz *усун*, nazmuda: neft vöckelege *өkyryv* *tögyledi*—dejdi; çanlı bolmaqan zat *өkyryrge* volları mudu? *Ылажда* neftni şuvuldar *qujulqanън tuarnъ* *өkyrgenine* *uşatъв* *ajtady* d. a. k).

Bajqullanь D.

(1902 ç. tuvqandь)

Xamit bla Tavqan kolxozda

Xamit. Turcu, Tavqan, işlejik,
İşni artxa sozmajьq,
Qalqanlanь ozmajьn
Ne azcьqda qojmajьq.

Sosialist erişivge
Кусувызны сальqвьз,
Qalqanlanь viz ozub
Qьзыl vajraq allьqвьз.

Tavqan. Oqaj, çanьm, savьr et,
Bu issi kyn çatajьq...
Ol erişiv sözynь
Biz uzaqqa atajьq.

Alaj bla erişiv
Braxьn da volmajьq,
Asьrь көv çatьv da
Ullu ajьv almajьq.

Xamit. Ajtma vьllaj sözleni,
İşni qolqa alajьq,
Kөvdy çuqlar kьnyvьz,
Bygyn işge varajьq.

İşge çigerlik salьv,
Udarnikle volajьq,
Sosializm quravda
Maxdav-savqа alajьq.

Tavqan. İşlej-işlej kolhoznu
Bizmi vaj eterikviz?
Bygyn işlev xar işni
Boşavmь keterikviz?

Andan ese tьncajьv,
Biraz raxat volajьq!
İşivizni kolhozda
Aqьgьnna virajьq!

Xamit. Oqaj, vaşxa kolhoz vla
Biz dogovor etgenviz.
İşni çenil etgenne
Qьзыl vajraq degenviz.

Alaj vla qadalьv
Orta mylkny eterviz.
Kulaklanь uatьv
Çanь çolqa ətərviz.

Tavqan. Kereksiz sözle vla
Qьjma meni çanьmь.
Men kolhozqa kirgenme—
Tьncajьtьrqa sanьmь.

Udarniklik işlevge
Men çivermem esimi,
Kişi vla erişiv
Bir qьjnamam kesimi.

Xamit. Ol degenin ne sözdy,
Allaj sözle sələşme,
Alaj ajtьrьq volsan,
Nəgerlikge virleşme.

„İşlemegen tişlemez“
Degen sözny unutma,
Sosializm işlevde
Ters qьlbьqnь sen tutma.

Tavqan. Kolxoz işni ysynden
Былај bir erişmeјik,
Ara mylkny quraraq
Boşuna kyreşmeјik.

Анъ işi bizsiz da
Аллына век варлықды,
Bizni va iş кыпувыз
Тав çазылмај қаллықды.

Хамит. Biz kişige etmeјbiz,
Ваşыбызқа etebiz,
Çапы dunja çolunda
İşleni begiteviz.

Sowet wlast kolxoznu
Demenili tavudu,
Aңa inanmaqanla—
Вағы анъ çavudu.

İşimizge көre хақ
Тавылықды, vileme,
Bygyn işde eriniv,
Тамбла çуq tileme!

Tavqan. Men aјtxaпы etmesen,
Sora sizden keterme,
Qalyv kesi vaşыma,
Syjgenimca eterme.

Men kolxozқа kirgenem
Raxatlanыв çаşарқа,
Alaj көв da işlemeј,
Kolxoz mylkden аşарқа.

Siz'a анъ unamaј,
Хаман işleci dejsiz,
„Udarnik vol“ дев маңа
Сырта тынлық vermeјsiz.

Xamit. Alaj bolsa biz seni
İcibizde qojmazvız,
Barcъ syjgen çoluna,
Kolxoz vetni çojtavvız.

Çalsъ, çarlı, ortalıq
Nögerlikni tutarvız,
Senica zarancъlı
Tatırından bitarvız.

Sav dunjany başına
Nögerlikni çajarvız.
Kapitalist dunjany
Çuqun qojmaj ojarvız.

Tavqan. Oqaj, alan, çanblama,
Men kolxozda qallıqma,
İşlemesem erkinme,
Syjgenimca vulluqma.

Men da çatmam quruda
İşlerge da varıma,
Haq yleşgen zamanda
Sizni tenli alırma.

Xamit. Sen kolxozqa kirgense,
İşlemejin çaşarqa,
İşlevcy qaumlanı
Qıjınlarıñ aşarqa.

Soslist erişivge
Qarş volub turasa,
Qalqan çönerleni da
Ters çollaqa burasa.

Kolxozcıla çıjılv
Bu işini köyri,
Ala sana ol zaman
Tolu çuav verirle.

.....

Soruvla

1. Tavqan ne tuqum kolxozcudu?
2. Tavqan kolxozqa ne murat bla kirgendi?
3. Tavqan'nı ne tuqum adam volqan'nı tanıtıxan cıerlerıñ cı-
qıdan tabıv oququz.
4. Xamıt'a qallaj kolxozcudu? Ol neden belgili voladı?
5. Kolxozqa Tavqan kiviklemlı kerekdile, oqese Xamıt kivikle-
mlı kerekdile?

Eterge

Oquqan zamanda birevlen Tavqan'nı orunına, birevlen da Xa-
mitni orunına oquqqa volluqudu.

Hajdaqız, alanla, kolxozqa!

Birden tevrecigiz, qarnaşla!
Biz negerle volajıq,
Zorluqda cıaşaqan cıldaşla,
Cıan' dunja salajıq!

*
* *

Barıvızda birca birleşiv
Bir aqılda turajıq,
Bir-birıvızge erışiv,
Kolxoz cıaşav qurajıq.

*
* *

Qalmaj qaracıoız, alanla!
Bizni kivik milletle
Barı kolxoz cıaşav salalla,
Cıarıq volub cıyrekle.

*
* *

Biz da aladan artxa qalmajıq!
Akgıllı vola turub;
Cıyrekge muxolluq salmajıq,
Işni tersine vurub.

*
* *

Çaň dunjada wag çaşav
Şosialist çol allıqđ,
Birev-birevny haqın aşav
Ol zamanda qallıqđ

. . . . .
. . . . .

Eterge

Nazmunu azbar etigiz.

Batçalany A.-Kerim

(1900 çylda tuzqandy)

B a ş l a d ь m

Qat-qat temir sьnçyrla
Buqovlav turuv çerni,
Basxan көв қыяныqla
Taldьra elle belni.

* *

*

Tyrly-tyrly qorquvla
Azdьra elle көlny,
Qarany, din oquvla
Kөzlerin vajlav elni.

* *

*

Wulkan сьqьv urdu da
Tot buqovlany casdь,
Zalimleni quvdu da
Xalqqa tenlikni acdь.

* *

*

Kynny çarьqьn көrdy
Qarav-soqur көzlerim,
Sөleşiv çuav verdi,
Tutuluvcu sөzlerim.

* *

*

* *

*

Ol wulkan tavla casьv,
Kөv haznany taşladь,
Çaxil vaşьm ajazьv,
Dunja eskeriv vaşladь.

Soruvla

1. Bu nazmuda neni usynden sөleşinedi?
2. „Qat-qat temir sьnçyrla“—dev nege ajtadь?
3. Al eki kupletde neni ajtadь?
4. Usuncy kupletde va ajtxany nedi?
5. „Wulkan сьqьv urdu da“—dev awtor nege ajtadь? Any wulkan bla nek tenleşdiredi?
6. Ekinji kupletni ekinji tizgininde: „edile“ demej „elle“ dev nek salqandy?

Eterge

Qat-qat te-mir sьn-çyr-la
Bu-qov-lav tu-ruv çer-ni
Bas-xan көв қы-яны-lyq-la
Tal-dь-ra el-le bel-ni

Bu nazmunu tizginleri vəylmlege qalaj yleşinnendile? Xar tizginni vəylm sanь tenmidi? Санасырғыз.

Tizginleni artьnda sөzleni tartьvlarь qajsь vəylmlerine tьşgendi?

2. Bu nazmunu savlaj tetradlarьqrьzqa çazьqrьz. Xar tizginni, vaşьnda kьrgyzylgenca, vəylmlege yleşigiz, sanlarь ten ese, vəylmleni sanav vəylgyz.

3. Birinci tizgin bla ycuncy tizginni axьr vəylmleri bircalamьdьla?

Ekinci tizgin bla tьrtuncy tizgin'a?

Qalqan tizginlenikin da sanасырғыз. Qalaj voladь?

Aңылатьv. 1. Nazmuda (aslamьsьna) xar eki tizginni art vəylmleri birca voladь. Sөz ycyn:

Qat-qat temir sьnçьrla
Виқовлав турув çerni,
Васхан көв қыһнльqla
Taldьra elle belni

Art vəylmleni birca volqanьna **rifma** dejdile.

2. Bir-birleri bla rifmalanqan tizginleni vəylmlerini sanь ten voladь.

S e l m a ş

Uzaq çerden qonaq volub kelgenme,
Ақыльть senne tolu vөлgenme,
Talрьv keliv, tyrsynuny kьrgenme,
Çanьmdan da seni kemsiz syjgenme.

Ajt! Kim volur senne uşaqan dunjada,
Çyz-çyz eşik senden veri асыльв,
Miң-miң savqа senden xalqqa cасыльв,
Salqьnьna miң-miң işci vасыльв.

Min-min terezele çarьq verelle,
Seni kysev көв qonaqla kelelle,
Kelgen-kelgen senne aqyl vөlelle,
Kemsiz arivluqnu sende көrelle.

Milletleni arasьnda olturub,
Şaxar kivik, majdanlanь tolturub,
Tамьrlarьң çerge teren ornalьв,
Xar bir sanьң qurc temirden quralьв.

Seni otunda temir tişlik tişleniv,
Қаның, қапың шыбыладан işleniv,
Butun, qolun бирер temir terekden,
Уахдын қоқ, sen kendese өlmekden.

Iş işlejsе, saqış etiv, tuşunuv,
Хар varmaqın бирер işni vişiriv,
Çarlıлаң işin vutев тындырғьв,
Zalimleni çyreklerin сындырғьв.

Mijalala çırřав vutев ysny,
Тыјалмајьн senden veri kesimi,
Çyregimi тындан көв termiltme da
Endi sen da таңт менне kesini.

— Da, ajtaјьт харарларғьт саңа,
Işlemeјme qazavatxa ne qanna,
Amerika теңлик etalmaz maңа,
Men mylk tylme andaca bir insanna.

Meni iem төşge сөгyc urqanla,
Berc qollula, fabrik, zavod qırqanla,
Çerge urunuv savanлаңь orqanla,
Ara mylkny maşınasын vurqanla.

Tolturama xalqñ alıñ savqadan,
Xaznalanañ sıqarama tavladan,
Kenñe acama men tenlikni çollarıñ,
Qurutama zalimleni qollarıñ.

Atla, ögyzle işlev volat temirden,
Azyqlarğ varğsıñ benzinden,
Tavnu, taşñ qatışdırğan tuvunden
Çyz miñ adam fajda alqan birinden.

Minitavnu, Kazbek tavnu tuvunde
Men vaşlajma fabrik, zavod saldırvıv,
Qarañlıq vasıv turqan ellede,
Eski çaxil çaşavlanı qaldırvıv.

Tav tuvunde meçisuvlu ellege
Aqıltı artıqda bek völyrme,
Qadıv, eşek çegilivcy çerlege
Temir atla, qurc ögyzle verirme.

Bytev bolqan qırallanı varında
Tırlı-tırlı zavodlanı vaşma,
Sıj ıllu çarlılanı allında
Oktjabrñ tulpar tuvqan çaşma.

Çarlılaqa birca tyzlyk eterge
Kişi çetmez meni azda qatıma,
Elli mylkny keltürgen em ösdürgen
„Selmaş zavod“ dejle meni atıma.

Xararım eşitdin emda tanıdın,
Keldin, kördün, rahatlanıv qajtırsa,
Varıv kirgen ellerini icinde
Çarlılaqa menden salam ajtırsa.

— Kev tözalmam tyrsulunu kormejin,
Çenil-çenil senñe qajtıv kelmejin,
Seni ijgen salamtıñ, savqanı
Qojmam elde çarlılaqa vermejin.

— Senden sora endi vьllaj volurmu
Çarьlьanь saqlaulu, ökyly,
Şav qal, tutdur menne sьjь qoluңı,
Elli mylkny vaqanasy, көpury!

Soruvla

1. „Selmaşny“ ulla zavod volqanьn awtor ne sөzle vla tapьtady?
2. „Amerika da erişmesin maңa, mylk tylme andaca bir insaңña“—dev „Selmaş“ nege ajtady?
3. „Selmaş“ klmnikі volqanь nazmuda ne sөzle vla belgili bolady?
4. On төrtynсy kupletde: „Sьjь ulla çarьlьanь allьnda Oktjabrнь tulpar tuvqan çaşьta“—dev „Selmaş“ nege ajtady, ol sөzle vla neni tapьtady?
5. „Qanь, çanь şьvьladan işleniv“—dev nege ajtady?
6. „Selmaş“ zavodda ne zatla etilinedile? Nazmuda ol neden belgilidi?

Eterge

11, 12, 13-сy kupletleni çazyqьz. Alada zatlanь aqaclaryn, neden etilgenlerin tapьtxan sьfatlanь tyvlerine sьz tartьqьz (epitetleni); sөz usyn:

Seni otuңda **temir** tişlik tişleniv,
Qanь, çanь şьvьladan işleniv,
Butuң, qoluң birer **temir** terekden
Uaxdь çoq, sen keңdese ölmekden.

Bostanlanь Xasan

(1905 ç. tıvqandь)

Udarniklik

Million işci qol birigiv,
Çaь çaşavnu ьzьnda,
Udarnik volub tulparla—
Ara komitet sьzьnda.

Dunjanь altьdan biri
Sosializmni işlejdı.
Udarnik degen ullu sөz
Iş oçaqlanь kyclejdı.

Şaxarqa, elge qarasaь,
Kөv işde gөsev volqanla,
Işge өceşiv, erişiv,
Өmyrlyk savqa aloqanla.

Udarnik at degen zat
Begisin, өssyn, çaşnasьn!
Ol siniv onun almajьn,
Bir çer da qalmaj vaşlasьn!

Udarnik volqan çurtubuz
Başlaqan işin tolu eter.
Mıxolluqnu qogatьv
Muratьna qьsxa çeter.

Iş saqatlarьn udarnik
Çalqavluq bla ozdurmaz:
Eter zatlarьn tolturur,
Birevge kesin sozdurmaz.

Udarnik tizgin alɣylarǵ
—Təş, oraq, səgyc alqanla.
Mylk planlarǵn tolturub,
Çurtxa çarǵıǵ salqanla.

Urınmaqǵ alɣylarǵ
Qǵzyl vajraqla alalla.
İşge cıjsillik etgenle
Orunsuz volub qalalla.

Udarnik volub miñ-min qol
Tamaşa zatla işlejdı,
Birleşgen sowet qǵralnǵ
Sosializm kyclejdı.

Çǵjǵnla qurav erişib,
Urınuv xajǵr beredi.
İşci, kolxozcu xalqlada
Ol zat volurqa toredi.

Ej, vercli qolla, xajdaqǵz!
Udarnik tizgin kəv bolsun,
Çarǵ çaşavnu planǵ
Ol çolda əssyn em tolsun!

Soruvla

1. Bu nazmuda awtor udarnikge ne tuqum xalı beredi?
Анъ аңлар усун, усунсу куплетни оқув сьпақыз „gəşev, erişivcu, savoja alıvci“—dev kimge ajtadı?
2. Beşinci kupletde awtor kimni muratǵn tanıadı?
3. Bu nazmuqa kəre, udarnikni vaş xalleri neledile, ol qalaj adamdı?
4. Sızni icigizde udarnikle varmıdıla? Alanǵ etgen işleri udarnikni işicamıdı?

Temmoulu

Musukaulu atlı fermağa

Tөгeregін qaralıb,
Şaluşkanь vojnunda,
Хайрланмај ozdu ömyryn,
Qara aqacнь qojnunda.

Esindemid alqьn zaman
Pomeşcik onov etgeni?
Seni syjgen çalıylağa
Kөb artьqlыq çetgeni?

Ferma, sen çaşağan çerde
Kulak onov ete edi;
Çarль, çalсьнь qьjьнь
Zorluq bla kete edi.

Zalimlikni kötyralmaj,
Proletarla qovdula,
Qьльс uruv, qan төгүв,
Zorculань soqdula.

Qralнь хар vajьoьn
Qollarьna aldьla,
Bijlik çerleni syjьrvь,
Sosializm mylk saldьla.

Ma pomeşcikni çerinde
Ferma seni saldьla,
Alqьn zorluq көргенle
Onovnu qolğa aldьla.

Tyrlenmeklik quandьrdь
Aqaclань, taşlanь;
Saға xozjajn etdi
Çarль, çalсь çaşlanь.

Ferma, seni çerinde
Alqьn volmaqan zatla —
Савапыць, васхаць
Syrelle temir atla.

Kөrdynmy? kompartija
Çaň çaşav saldyrць,
Iljicni сыраqlарьн
Seni allyнда çандьrdь.

Ol сыраqlань çандьrqaп
Proletarlanь qoludu,
Bu xorlavlaqa çetdirgen
Partijanь çoludu.

Soruvla

1. Bu nazmuda neni usynden sөleşinedi?
  2. Alqьn zamanda ferma volqan çerde ne volqandy? Kim çaşaqandy?
- Ань тапъtxan çerlerin oququz.
3. Nazmunu tertyncy keseginde (tertyncy kupletinde) neni usynden sөleşedi?
  4. Toquzuncu kupletde „Iljicni сыраqlарьн seni allyнда çандьrdь—dev nege aйтady?

Eterge

1. Nazmunu maqanasьna көre, eki kesekge aйьrдыз, aлаqa başla çараşдырдыз.

A. S. Puşkin

(1799—1837)

Aleksandr Sergeewic Puşkin ozqan ömyrde em ulla poetleni biri edi. Ань çazqan zatlarь ol zamanda qalqan çazvculaqa ylgy volub turqandyла. Busaqatda vizni çazvcularьvьz da (orusu qaracajь da) çazarqa Puşkinden yrenedile, oqujdula.

Ol kesi dworjanin, pomeşcik volqandy, ань qullarь mylk çerleri da volqandy. Dworjan qaumlanь icinde ol em ulla oquvu, vilimi volqan, alqa varqan qaumlarьndan volqandy.

Puşkin bir qaum çazqan zatlarьnda (proizwedenielerinde) patcaхьqqa qarşь turqandy, qullanь çekmeklikni qьjьnlьqьn tapьtxandy.

Kesini nazmularьnda tavkel çazqan zatlarь ycyn, patcaх ань kesi turqan şaxardan (Peterburgdan) qьsdaqandy. Puşkin bir talaj çьlnь ssьkada çaşaqandy. Ol anda „*Buqovlan-şan*“ degen nazmunu çazqandy.

Puşkin ölyv ketginci, ань ьzьndan polisija qaraqanlaj, şьnaqanlaj ajlanpandy.

Puşkin 38 çьl çaşaqandy. 1837 çьlda ань Dantes dev bir авсар öltürgendi.

Вълајда Пушкinni „Виџовланнан“ деген назмусу вџа „Саваџсџ вџа саваџсџџнџ таврухи“ емда „Рор вџа анџ џалџсџсџ Балданџ таврухи“ деген проиџвџедениелџрин келтиреџиз.

Виџовланнан

Темир авда, тар тырмеде олтурاما.
Еркинликде асыралџан џуш вџа да—
Мьдах теним џанатларџн џаџады,
Кџз туџрамда џанџ ашнџ саџады.

Саџады, атады менне кџз иџив,
Екиџиз бирге саџышланнан кивик,
Тырсуну, таушу саџырџа менџ—
Аџтырџа сџџгенџа: „Кел усаџыџ кери!“

Еркин џушлавъз, џетди, џарнаш, зџаман!
Булутџа артънда џар тавџа тамам,
Усуџ кетеџик тенџз џаџалаџа,
Кесџиз џанъз џел вџа оџнарџа!!

Соруџџа

1. Виџовланнан еркинликге терџилгенин не сџзле вџа аџылатады?
2. Виџовланнан вџа џушнџ бир-бирлерине тенџлесдиџив, Пушкин менџ аџылатырџа муџрат етеди?
3. „Усуџ кетеџик тенџз џаџалаџа, кесџиз џанъз џел вџа оџнарџа“—деген кесеџни џалаџ аџыларџа кереџди? џелни аџтор неге ушатады?

Саваџсџ вџа саваџсџџнџ таврухи

I

Кџк тенџзни кеџ џаџасында
џарт џатынџ вџа бир џарт џаџаџ еди;
Аџа бир џер-џџсџкнџ иџинде
Толу отуз џс џыџнџ џаџаџандыџа.
џарт ав вџа саваџ тута еди,
џарт џатынџ ирџиџун иџире еди.

Bir çolda qart avnu tenizge atdı,
 Av quru maqa xırıvla vla sırıdı.
 Ol avnu ekinçi kere da atdı,
 Av teniz kırdıkları alyv sırıdı.
 Ol avnu ucuncy kere da atdı,
 Bu çol av bir savaqsırı vla sırıdı,
 Ol da boş savaq tyl, altyn savaqsırı.
 Sora andan adam til vla sölüşiv,
 Altyn savaqsırı taralyv tiledi:
 „Qartcırı, boşlasan sen meni tenizge,
 Eter edim senne ulla noxdavav,
 Ne syjsen da, sen ajtxannı eterme“.
 Qart seirsindi emda ulla qorqdu:
 Ol otuz uc çy savaq salqan edi,
 Savaq sölüşiv eşitmegen edi.
 Altyn savaqsırını vaşına boşlav,
 Çyreginden ana tatlı söz ajtdı:
 „Allah amanatı vol, altyn savaqsırı,
 Kerek tyldy seni menne tölevyn;
 Bar kesine, kök tenizni icine,
 Ojna anda kesi vaşına erkinde“.

II

Qart mıssımaı, qatynına qajtdı,
 Ajtdı ana seir işni xararıp:
 „Bygyn men bir savaqsırı tutxan edim,
 Boş savaqsırı tyl, altyncırı edi;
 Ujune, kök tenizge, tilej edi,
 Çylyvqa ne syjsem eterik edi.
 Ne syjsem, ajtxannıma razı edi,
 Men andan çylyv alyvqa vazmadım;
 Bılay vla anı kök tenizge boşladım“.
 Qart qatyn köly vla qartxa camlandı:
 „Bajam telise sen emda sılxırsa!
 Savaqsırıdan çylyv ala vilmedin.
 Bolmaj ese, andan tegene alsan'a,
 Bizniki va çaramazca çarıqland“.

Qart, çығыдав, көк тенizge vardь.
Tenizni bir kesek sajqalqanьn көrdy.
Ol саваqсыqnь саqыгьв vaşladь.
Саваqсыq сыqыьв, ана хаpaг sordu:
„Ajtсь, qartсыq, nedi seni kereklin?“
Ана, ajlanьв, qartсыq çuав etdi:
„Çazyqsьn meni, vaqıalь саваqсыq!
Qart qatьn menne ullu camlanadь,
Çarль qartxa, menne, тыncьq vermejdi:
Ol kesine çañь tegene izlejdi;
Bizniki tamam çaravsuz çarьlqandь“.
Altьn саваqсыq vьlaj çuав verdi:
„Saqығь etme, var yjyne qajqьsьz,
Bolluqdu sizni çañь tegegegiz“.

III

Qart ьзына, qatьпына qajtdь,
Qatьпыь va allynda çañь tegene.
Qatьn alqьndan da vek acuvlandь:
„Quruqun sen, taza da cij telise!
Ujalmaј, tegene tilev kelese!
Sen teli, çenil qajt саваqсыqqa;
Salam ajt da, axьrdada yjcyk tile“.
Ol vardь көк tenizni vojnuna;
(Kөк teniz biraz qaralqan edi)
Ol саваqсыqnь саqыгьв vaşladь.
Саваqсыq сыqыьв keldi emda sordu:
„Igi qartсыq, ne kerekdi senne?“
Qartсыq, ijiliv, ана çuав etdi:
„Çazyqsьn sen meni, çañьm, саваqсыq!
Qart qatьn alqьndan da vek camlanadь,
Men çarль qartxa bir тыncьq vermejdi:
Antсьz qatьn kesine yj tilejdi“.
Altьn саваqсыq qartxa çuав etdi:
„Saqығь etme, var ьзына, çoluna;
Xajьr volsun: sizge yjcyk vollaqdu“.

IV

Ol qajtvь çer. yjcygune vardь,
 Çer-yjcykny çuqu da qalmaq tura;
 Qarasa: bir ariv yjcyk syeliv,
 Aq syrtylyv, vaşьnda kirpic oçaqь,
 Allьnda da emenden qavaq eşikle.
 Qart qatьn tereze tyvunde olturuv,
 Qoldan kelgenca erine uruşdu:
 „Quruquun sen, taza da cij telise!
 Teli anьsьz yj tilev keledi!
 Busaqat qajt, savaqсьrqa salam ver:
 Men syjmejme qara qaravaş volurqa,
 Men syjeme vaj vijleden volurqa“.
 Qartсьr vardь көк tenizni vojnuna.
 (Birda тыncьqsьz edi көк teniz)
 Ol savaqсьrнь saqьgvь vaşladь.
 Savaqсьr сьrьv keldi emda sordu:
 „Ne kerekdi senne, igi qartсьr?“
 Qartсьr, ijiliv, ana çuav etdi:
 „Çazьqьn sen meni, çanьm, savaqсьr!
 Qatьn alqьndan da vek telilenedi,
 Men çarь qartxa тыncьr vermejdi:
 Ol qaravaş volurqa unamajdь,
 Ullu vijleden volurqa syjedi“.
 Altьn savaqсьr qartxa çuav verdi:
 „Saqьş etme, var ьzna, çolun“.

V

Qart ьzna, qart qatьnьna qajtdь.
 Qajtsa va ne көrdy? Bir ariv yj,
 Allьnda qart qatьn syeliv tura,
 Usynde sьjь тыьndan gavrajь,
 Vaşьnda çьltьrauq oqa vөрky,
 Vojnunda da sьjь тыncьsaqlarь,
 Barmaqларьnda altьn çyzykleri,
 Ajaqlarьnda qьzьl curuqlarь.

Tөгereginde көв çumuşcularь;
 Ol alañ tyjedi, saclarьñ çulqadı.
 Qart, qatьnьna ajlanьv, vьlaj ajtdь:
 „Купун ахşь volsun, vьjce, çanьm!
 Seni çanьsьqьñ endi raхat voldumu?“
 Qatьñ qartxa qatь tuqum samlanьv,
 Anь at-orunda işlerge vujurdu.
 Aradan vir-eki ььq da ozdu.

Qart qatьñ artьqda vek telilendi,
 Qartьñ entda savaqсьqьqа çiveredi:
 „Var тьсьтај, saваqсьqьqа salam ver:
 Men vьjce volurqа virda sujmeјme,
 Men sujeme qatьñ patcaх volurqа“.
 Qartьñ çuregi сьqьv tiledi:
 „Qatьñ, sen, kerti şaxanmь etgense?

Kesini tuta, ne sөleşе bilmeјse,
 Sen sav patcaхьqнь vizge kyldyryrse“.
 Qaтьn aлаьndan da vek acuvlandь,
 Erini çajaqьna kyсly çetdirdi.
 „Ullu vijceleden сьqqaн meni bla
 Sen, тьзьqль, qalaj davlaşalasa?
 Тььншль көрсен, сььн bla var tenizge;
 Barmasaң da, zor bla seni eltirle“.
 Qart, тьсьmaj, salьv vardь tenizge;
 (Kөk tenizni usy terен qaraldь)
 Ol саваqсьqнь саqьгьv vaşladь.
 Altьn саваqсьq сьqьv keliv сорdu:
 „Ajтсь, qartсьq, ne kerekdi senne?“
 Ana ijiliv, qartсьq çuav verdi:
 „Çazьqsьn sen meni, çaньm, саваqсьq!
 Bizni qart qaтьn entda vunt etedi:
 Endi ol vijce volurqa unamajdь,
 Tolu qaтьn patcaх volurqa izlejdi“.
 Çuav etdi ana altьn саваqсьq:
 „Saqьş etme, var ьььna, çoluna,
 Axşь! Ol endi qaтьn patcaх volur!“

VI

Qart ьььna, qart qaтьnna qajtdь.
 Ne? Aнь allьnda patcaх qalala,
 Ol qalalada qart qaтьnьn көrdy,
 Stolqa patcaх qaтьn voluv olturad.
 Ana vajla, vijle çumuş etelle,
 Ana сььль саqьrla qujadьla;
 Kevde vişgen prjanikleni aşajdь;
 Tөгereginde saqlaulla көvdyle,
 Imvaşlarьna valtасьqla taqьlvь.
 Alanь alaj көrgenlej, qart qorqdu;
 Qaтьnнь ajaqlarьna tavьlvь,
 Ajtdь: „Salam volsun, oqursuz patcaх!
 Seni çaпсьqьң endi raхat voldumu?“
 Qaтьnь aнь tava qaramadь,

Kөz allыndan qoratyqqa vujurdu.
 Bajla, vijle көlleri bla savдыла,
 Qartнь vojнuna veriв сыqардыла,
 Eşik usynde saqlaulla savдыла,
 Baltala bla dukgullarqа az qaldыла;
 Xalq da қарлы qartсыqqa vek kyldy:
 „Тыжьншыльнь тавдың да, sen qart, апысьз!
 „Kişini arvasына mine turma“
 Degen söz sen telige ojumdu!“
 Bir talaj ыьq aradan ketgenlej,
 Qart qatьп артыqда vek telilendi:
 Çimuşcularып erin саqьрта çiverdi;
 Qartнь тавьв, алына keltirdile.
 Sora qatьп хьпыраq ajtdь qartxa:
 „Bar тьсьмај, саваqсыqqa salam ajt:
 Men qatьп patcaх volurqа syjmejme,
 Tenizlege patcaхлыq eterge syjeme,
 Kesim okean-tenizde çaşarca,
 Menne altьп саваqсыq çimuş eterca,
 Kesi da meni qulluquma çyryrsa“.
 Oqaj derge qartсыq virda vazmadь,
 Cyjresine söz ajtyrqa volınadь.
 Tartьв vardь көk tenizni vojнuna,
 Tenizni usy vek erşi qaraldь:
 Acuvlanьв агь veri sajqaldь,
 Tolqunlarь tamam ullu көvdyle.
 Саваqсыqнь qart саqьгьв vaşladь.
 Ana саваqсыq сыqды, sora sordu:
 „Ajtsь, qartсыq, ne kerekdi senne?“
 Qartсыq, ijiliv, ana çuav verdi:
 „Çazyqsьп sen meni, çapьm, саваqсыq!
 Ne etejim palat volqan qatьнна?
 Endi ol patcaхлыqнь çaratmajды,
 Tenizge da ie volurqа izlejdi:
 Okean-tenizde erkin çaşarca,
 Seni kesine qulluqcu eterca
 Emda sen çimuşuna çyryrsa“.
 Саваqсыq ana virda çuq ajtmadь,

Çav-çaңыз қиғиоқи вiа суvни сaјқадь,
 Мьсьтај тeрeн тeнiзгe тaшaјдь.
 Көв сақладь ол тeнiзнi вoјнундa,
 Çиав тавтај, қарт қатынға қaјтдь.
 Қараса: алында вьжаць çer-ујсук;
 Bоsaқадa қарт қатынь oлтурив,
 Аллында да uалоған тегeнеси.

Soruvla

1. Хар çол сајып қатып алтын савақсықдан нені ізлеј еди.
2. Қараваш, вiјсе ем артында қатып патсах волқаньнда қатып **кесин** қалај çурытды?
- Қартха емда төгерегинде адамлаға қатып қалај қарај еди?
3. Савақсық қатыннь ем артадa тилегин нек толтурмады?
4. Бу проізвeденлеге таврух дев нек ајтавьз?

Etorge

1. Таврухну кесекlerine вaшлa çараşдығыз.
  2. Хар çол сајып теңиз қалај тырлене вара еди?
- Таврухдан алынған бу кесеклени тыжыңлысьса (кучлыден-кучлы **вола** варқаньна көре) бир-бири ьзларьндан салыңыз:
- 1) *теңизни усу өек ерши қаралды;*
  - 2) *көк теңизни усу тeрeн қаралды;*
  - 3) *теңиз бир кесек сајқала еди;*
  - 4) *көк теңиз бираз қаралоған еди;*
  - 5) *бирда тынцьдыз еди көк теңиз.*
- Таврухну кесекlerine вaшлa халда планьн салқандан сора, **аны** мақанасын кесигизни сөзлеригиз влa харап халда çазьдыз.

Рор влa çалцьсь Балдань таврухи

I

Бир елде бир рор çашақандь—
 Ань тыжсь қиғиқандь,
 Бир çолда рор вaрдь вазара,
 Анда агь-вериле аьрға.
 Қажь варқаньн да вилмеј,
 Ань аллына Балда тыведи.
 Ајтды рорха: „Вьлај ертеде нек қовханса?

Saqıǵılandı ne izlejse? "
 Pop ana ǵıavxa: „Kerekdi menne bir işci—
 Atı, aqası, aşı.
 Bek vaqalı bolmaqan
 Qajda tavajım allaj bir ǵalı? "
 Balda ajtdı: „Men senne tyz işlerme,
 Qarvıtu ajamaj kyreşirme—
 Ǵalı ısyn maǵılayna ǵıyna ıy qaǵarma,
 Aǵarǵa va sen da menne xalpaıa verirse“.
 Pop biraz saqıǵlandı,
 Maǵılayn da qaşıdı.
 Qaǵv qaǵvdan vaǵadı,
 Alaj'a ol „allah ajtxan volur“ dev ıǵandı.
 Pop ajtdı Baldaǵa: „Xajır volsun,
 Eşda ekıvizge da ters volmaz,
 Ǵaşa meni arvazımda,
 Kesini ǵıgıtlıǵını, tiriligini kergyz“ .

II

Ǵaşajdı Balda popnu yjunde,
 Ǵıqlajdı kesi salamda,
 Terteven saqlı aşajdı,
 Ǵeteven saqlı işlejdı:
 Tañ atıpsı ol işlerin vaşlajdı,
 Atı ǵegedi, savannı syredi,
 Pecni ǵıltadı, xar peni xazırlajdı,
 Gakǵısq bışıriv, anı mulxarlajdı.
 Popnu qatıñ Baldanı maxdajdı,
 Popnu qız Baldanı ısynden saqıǵlanadı,
 Popnu ǵasısq aǵasısq dev erkeleledi;
 Balda vasda bışiredi,
 Savıjge digızalq etedi;
 Baldanı ǵav-ǵaıyz pop syjmejdı,
 Ǵaıyzda ol anı erkeletmejdı,
 Ǵenil-ǵenil vorcu esine tyşedi,
 Zaman kete, volçal da ǵetişedi.
 Pop ašamajdı, icmejdı,

Kece çatsa, kəzyne çuqu kirmejdı,
 Ань маңылајь алаңдан оқуна сьқырдаяды.
 Sora ol qatъnъna ajtdъ:
 „Вьлај-вьлај volqanma,
 Endi ne хьјsav etejik?“
 Тьзыръвни ақыь eslidi,
 Ne tuqum хьјлақа da usdadъ.
 Popnu qatъnъ ajtdъ:
 „Тавханма мен bir amal,
 Bu qъjъnъlъqнъ atarca usyvyzden:
 Ol etalmazca sen ana bir iş ver,
 Toltur dev sen aңa kyçly vujur;
 Alaj vla sen maңылајьнъ
 Ullu azavdan qutxarъrsa,
 Baldaнъ хаqsъzлај yjъne ařъrъrsa“.
 Popnu çyregi çarъqъraq voldu,
 Baldaқа ol tavkel qaradъ.
 Sora pop Baldaқа qъсьrdъ:
 „Çalъm, Balda, vьлај kelci qatъma,
 Es ijiv тьңыла meni ajtxan zatъma:
 Men ölyv kirginci qavъrъma, kəryme,
 Şajtanla vorcludula menne çasaq verirge;
 Хажьr kerek tyldy vizge andan vaşxa,
 Alanъ verlikleri vardъ ketgen yc çыла.
 Atlanъrsa alaқа, aşav vořaqanлај,
 Çьjarsa aladan çasaq volub çuq qojmaj“.

III

Pop vla voşuna davlaşmaj Balda,
 Varъv olturdu teniz çaqaşьnda;
 Çьсьmнъ anda ol vurub vařladъ,
 Ань bir ucun tenizge tařladъ.
 Sora tenizden qart şajtan сьqды.
 — Nek keldin? — dev Baldaқа sordu.
 — Ma çьсьm vla çajqarъqma tenizni,
 Siz palatlanъ, qьrқьnъсь varъqъzнъ.
 Вьлајda qart şajtan ullu mьdax voldu;
 Baldaқа ajlanъv vьлај ajtъv sordu:

— Ајтсь, не хата етдик биз sizge,
 Нек салдың бу қыялыңыз бизге?
 — Не усунму? Siz çасаққызыңыз verмејsiz,
 Берілген заманыңыз siz бирда билмејsiz,
 Көргызырме мен sizge ојунлаңыз,
 Siz итлеге салырма қайқылаңыз!
 — Іј, Балдасық, сајқата теңизни,
 Az etme vizni көлувызны, çyregivizni,
 Толусу вля таварса verlik vorcubuzny.
 Савығысық vol, ijejm ulаныңыздан tuvqаныңыз.
 „Аны ва алдарма“ дев keldi Baldaңыз ақылына,
 Cartlav сықды şajtan валасық аллына,
 Мақырды ol, ac kişdikcikca:
 — Salam volsun, Balda-тызықысық,
 Ne çasaq kerekdi сенне vizden,
 Eşitmegenbiz çasaqdan хапар өмурувызде,
 Kelmegen edi бу tuqum қыялыңыз бизге;
 Da alaj volsada söz vegitejik,
 Ekivizni da razықығыңыз вля,
 Теңизни төгерегине kim алға савык kelse da,
 Çasaqны ol алырға,
 Biz ајланыв келирге, меşoknu da хазырларла.
 Balda kyldy, xilikge ete:
 — Sen ne ақы etese?
 Qajdan ериşgin sen meni вля,
 Ma meni kesim Balda вля?
 Necik ijgendile вляј ыјmansызыңыз!
 Saqlasъ meni kici қарнаşымы.
 Bu sözle вля Balda cegetge vardы,
 Eki qojаныңыз tutuv' meşokga atды.
 Ызына ајланыв, теңизге keldi;
 Teniz çaqасында şajtanсықыңыз көрды.
 Balda bir qojансықыңыз қулақыңыздан tutdu:
 — Sen, şajtanсық, алқың çаşsa,
 Meni вля ериşirge қарывсузұрақса,
 Аşырмајық воşuna заманығызыңыз,
 Алқывurun озси sen meni қарнаşымы.
 Bir, eki, yc! qojансықыңыз сыр да çet.

Şajtancыq bla qojancыq savşдыла:
 Şajtancыq vşra edl teniz vojnu bla
 Qojancыq da cegetge yju tava.
 Tenizni төgereгине ајланьв,
 Tилин сырагьв, хатхотун көлтугьв,
 Keldi şajtancыq, çan soluv ete,
 Bolqanь çivgil, usynden терин syrte,
 „Balдань хорладьт“ dev aqыл ete.
 Qarasa: Balda va qarнаşсықьн сылај,
 Ajta: „Qарнаşсықьт, çансықьт,
 Агьqанса, çарльсықьт,
 Solucu çuvuқсиқum“.
 Mунu vьлај көргенлеј
 Şajtancыq es taşladь,
 Qujruқсиқun qьsdьгьв, тьдахлапьв qaradь.
 Kycden-butdan es çьjьв,
 Vьлај ајтьв vaşladь:
 „Siz savьрсық etigiz, men çasaqqa varajьт“
 Akgasьна varьв, ajtdь:
 Gitçe Balda meni uzaq ozdu!
 Qart şajtan vek ullu saqьşlandь,
 Balda va dunjanь daurdan aldьrdь,
 Teniz savdan qaraldь,
 Sajqalьв, төrt çаньна cacьldь.
 Şajtancыq сықдь, ajtdь:
 — Boldu, тьзьqlьсық,
 Çasaqнь tolusu bla ijьvиз,
 Alaj'a тьңьла: көremise vu tajaqнь?
 Tajaqнь kim uzaqqa atalsa,
 Çasaqнь da ol eltsin.
 Ne? Bilegimi сыqарьтма dev qorqamьsa?
 Nege qarajsa?
 — Ma ol tuvancыqlaqa qarajma:
 Çiverirme men tajaqнь alajqa,
 Sizni vaşьqьzль qojajьт хахајqa.
 Şajtancыqнь çyregin qorquv aldь,
 Savьв, ol akgasьна vardь;
 Balдань хорлаqан хаpaгьн ajtdь.

Balda va tenizni xaxajdan aldyradь,
Şajtanlanь çьçьm vla qorqutdu,
Sora şajtancьq çapьdan cьqьv ajtdь:
— Dunjanь daurdan nege aldyrasa,
Izlej esen, çasaqьnь toľusu vla allyqsa...
Balda ajtdь:

— Oqaj, endi ajtьr kəzyv menikidi:
Men ajtxannь sen etsen,
Çasaq toľusu vla senikidi;
Etalmasan, kəlyn qalmaz,
Çasaq savlaj menikidi.
Tьnьla endi səzyme,
Aralьv qarama kəzyme:
Kəremise, alajda otlaj turqan vajtalnь?
Kəlyr da elt sen anь bir qьcьgьm çarьmьnь.
Xariv şajtancьq
Vajtalnь tyvunden kirdi,
Bьncьxadь,

Kyreşdi,
Vajtalnь kəlyruv, eki atlam atladь,
Ucuncysynde çьqьlv, ajaqlarьn uzatdь.
Balda ana ajtdь:

— Telise sen, şajtancьq,
Qarьvunь tanytajmьsa, socxascьq?
Sen qollarьn vla da eltalmadьn.
Igi qara, men but aramda eltejim.
Balda vajtalqа mindi,
Sav qьcьgьmьnь savdyrdь,
Asьgь vek varqandan çolnu vьqudan toľturdu.
Munu vьlaj kərgenlej,
Şajtancьq esin taşladь;
Akgasьna şuvuldav kelgenlej,
Relax xararьn vaşladь.
Qarьv qalmaj eterge—
Şajtanla çasaq çьjьla,
Balдань kəlyne çeterge—
Xaznanь meşokga qujdula,
Anь Baldaqа kəlyrtuv ij dile.

Balda keldi хьгыдав,
 Ань qarav көргенlej,
 Pop vaşladь qaltьrav.
 Pop qasьv qatьnьnь artьnda viqdu,
 Qorqandan çyregi qavьndan cьqдь.
 Balda ань vьlajda izlev tavдь.
 Çasaqнь veriv, хаqьn davlav vaşladь.
 Çazьq pop maпьlajьn tutdu,
 Balda maпьlajьna bir qaqqanlaj,
 Sekiriv rotolokga vaşьn qaqqдь,
 Ekinсi kere qaqqanlaj—
 Popнi tili tutuldu,
 Usuncy kere qaqqanьnda,
 Popнi mьjьcь qurudu.
 Balda va ajta edi:
 „Usuz tavxanьna mьlьgьnь atmaqа edin“.

Soruvla

1. Bu tavruxnu avtoru kimni çapьndadь—popнi çapьndamьdь, oqese Baldanь çapьndamьdь?
  2. Popнi qatьnь popxa qalaj voluşdu?
  3. Baldanь qalaj işlegenini usynden tavruxda necik ajtьlqандь?
  4. Şajtanla vьl kyreşgen zamanda, Balda kesin qalaj көrgyzdy?
- Ань qallaj adam volqanьn көreviz?
5. Bu tavruxda kertli volurqa volmaqan, fantastika volqan pedit?

Kertli çaşavda vola turqan zat voluv'a ne vardь?

Eterge

Bu tavruxnu maqanasьn kestigizni sөzlerigiz vьl çaraşdьgьv ajtьqьz.

I. A. Krylow

(1768—1844 ç.)

Kyzgy vla majmul

(Basnja)

Bir çolda Majmul suratın kyzgyde koryv,
Ajnyu qavırqasından aqırın tyrtgendi.
„Ağ bir qara, çuvuqum,—değendi,—
Ol xamxot nege uşajdı? ı
Añ ol qymldavı da, sekirivı da qalajdı!
Aña quru bir kesekcik uşasam edi,
Men acıvdan eki çarğır edim.
Kertisin ajtsam'a,
Meni tenlerimde allaj veş-altı qıjsıq vardı:
Men alañ varmaqlarım vla da sanarqa volliuqma“,
„Tenlerini sanav qıjnaıqandan ese,
Kesine qarasañ, igi volurmu edi“—dev
Ajucyk da aña çıav etdi;
Alaj volqanь usun ajucykny sözy
Boşunaqa sьraf volub ketdi.

Soruvla

1. Basnjada sөleşgenle kimledile?
2. Majmulnu orununa kimni aңylarqa kerekdi?

3. Kyzgyde көрген suratъn majmul qalaj ajtъv suratlandъradъ?
4. Kertisi, ol kyzgyde kimni көргendi?
5. Ajycыkny ajtxan sөzynden maqana nedi?
6. Sizni şkoluçuznu neda otrjadъqъznъ çaşavunda ajyny ajtxanъn part sөz xalda ne көzyvlede çyrytyrge voluqdu?
7. Bu vashjaqa çaravlu bir part sөz tavъqъz.

Eterge

Basnjанъ maqanasъn kesigizni sөzlerigiz vla ajtъqъz.

Pil vla maske

(Basnja)

Bir çolda bir ullu pilni
 Ajlarъdъrçandъla oramlaqa,
 Seirsindirirge elni—
 Kөrgyzyrge adamlaqa.

Oramda vara turçanlaj,
 Bir çanъndan bir maskecik сыqçandъ,
 Pilni qarav көргенlej,
 Kesin ana atxandъ:
 Урув, хьгъldав, silkiniv,
 Pil vla çaqalaşъrça tiriliv.

„Хонşum, toxda, endi ajъv alasa,
 Çarajmъdъ sençe pil vla erişirge?
 Ne iş vardъ vylajda хьгъldав kyreşirge?
 Kөremise, seni qulaqъna almajdъ,
 Seni ycyn dev ol çolundan qalmajdъ“.

Bu sөzleni хонşu didiv ajtxanъnda,
 „Ej, ej!“—dedi maske ana çuavxa—
 Ol tylmydy meni tavkel etdirgen,
 Kim volsada telidi, kesin kesdirgen;
 Uruşmajъn, tyjuşmejın voşuna
 Ullu çigit atatъrça atъma!
 Ajtъrla dev meni көрген varъ itle:
 Pilge yrgen, qalaj çigitdi vu maske!“

Soruvla

1. Maskeciк atьn ne хьjsavla vla „ullu tulparqa“ ajtdьrьrqa umut etgendi?

2. Maskege ne tuqum adamlaпь uşatьrqa vollarqdu?

Eterge

Basnjanь azvar etigiz.

(Basnjanь ajtxan zamanda, birevlen awtornu, birevlen da maskeni usuncy da didivnu sözlerin ajtьrqa vollarqdu).

Elci vla çalsьsь

(Basnja)

Inir ala cegetni icin
Qart elli çalsьsь vla
Ajamaј qarьvun, kucyn
Ujyne qajtьv vara—

Uslerine bir mazallь aju cьrqandь,
Birda Xater salmajьn,
Qartnь tuvune vasxandь.

Agь-veri silkindiriv,
Auzun acьv keпine—
Başlaqandь uadьx etiv,
Silegejlerin casa usyne.
Tamam tanьv viterin
Əzge qarьvu qalmaj—
Çalsьsьndan tiledi,
Bilgen arivun ajamaј:
„Stepancьq, çancьqьm,
Qutxar meni tuvunden,
Sav qaldьrsan çapьmь—
Kəryrme vala kəzynden!“

Stepan kucyne vazqan bir onlu çaş edi,
Balta vla sermegenlej, ajunu vaşьn tas etdi.
Aпь vla da toxdamaj, urdu qarьna senekni,
Çarlь ajunu qьcьrьqь qaltьratdь cegetni.
Aju çan soluv ete, vaurundan qavlandь,
Qart pelaxdan qutulqanlaј, çalsьsьna camlandь.

Munu vylaj kergeninde.

Seirsindi Stepan:

„Men tylmedim, kyreşe ketiv
Seni alyden qutxarqan?“

„Seirsiniв virda qarama kəzyme,
Тыцлась talaj tatly səzume,
Adam etmezse, qajda amanny telisin,
Sьraf etdin çazьq alyny terisin!“

Soruvla

1. Ellige (hozjaynne) ne xata volqan edi?
2. Any ol xatadan kim emda qalaj qutxardь?
3. Elli qorquvda volqanьnda, ol çalsьsьna qalaj seleşdi? Qorquv ozqanьnda va qalaj seleşdi?
4. Stepan hozjaynьn qutxarqanьnda, ol ana ne igilik etdi? Any alaj etgenini sьltavu nedi?

Eterge

Basnjany azvar etigiz.

A. P. Cexow

(1860—1904)

Anton Pawlowic Cexow Taganroqda 1860 ylda tuv-
qandь. Anь atasь uaq tykenci bolqandь.

„Savijligimde meni savij kунum bolmaqandь“—deу Cexow
kesi alaj ajta edi. Atasьnь qolunda anь aşavı qьjьn bolqandь,
ol kев olda atasьnь tykeninde satьv-alьv etiv turqandь.

Gimnazijada oquqan kезyvunde oquна azarqа usda-
lyqь, talantь belgili voluv vaşlaqandь. Uniуersitetde oquqan
zamanьnda va kesi azqan xararlarьna alqan axcasь vla
kesin kecindiriv turqandь. Cexow kesini xararlarьnda kев
tuqum adamnь, klasslanь, qaumlanь kergyzedi: ulxu alьvсu, сьn-
lanь syjuvcy qulluqculanь, elli arlьlanь, kulaklanь, pomeş-
cikleni kergyzedi. Cexownı savijleni usynden azqan, savijlege
aravlu xararlarь da vardь.

„Wanka“ degen xararda arь elli yjdegini icinden сьq-
qan bir aşсьq, kecivmek tavmaj, savijlej oquна vaşьn keciv-
dirirge şaxarqа varьv, anda сuruqcuda qalaj qьjьnьlьqda aşa-
qanь korynedi.

Cexow kesini xararlarьnda qaranьlьq, artьqlьq, axillik
vla kyreşedi.

Cexow 1904 ylda tuberkuljozdan oьgendi.

Bylajda „Wanka“ vla „Aqmanьlaj“ degen xararlarьn
keltireviz.

Wanka

Wanka Żukow, toquz yl volqan ařsyq, Aljoxin degen suruqcuqa yretilnirge verilgenli yc aj vola edi. Ol prazdnik volurnu kecesinde uqlarqa atmaqan edi. Xozjajnlada masterle da ketgenlej, xozjajnn řkafndan merekev řřa-sqn, tot volqan perosu vla ruckan aldy, burřu volqan qaqtn da allyqa salv, azv vařlad. Birinci xarifni sz-qns, ol, qorqaraq voluv, eřik, tereze taa qarady, velyv-velyv axnd. Qaqt řindikni ysynde edi, Wanka kesi va, tovuqlanv, řindikni allynda syelgen edi.

„Baqav akgasqym, Konstantin Makaric!“—dev azv vaşlad.—azama senne vu pismonu. Bu prazdnik vla birge senne savluq, salam ajtama, senne ne axşlyqn da tilejme. Meni ne anam, ne atam oqdu, av-anz meni etim-enim voluv sen qalqansa.“

Wanka kzlerin qaran terezeged qaratdy, terezede an srayn klekgesi kryne edi; Wanka Živarowlar degen vajlada kece saqlaul voluv turqan kesini akgasn, Konstantin Makarcni, kzyne krgyzdy, esine tyřyrdy. Ol gite, ayq, alaj volsada qymldauq, tnclyqsz, altmř veř yl saql volqan, quruda kyle turqan veti vla, esirgen kzleri vla bir qartyq edi. Ol kyndyz xant yjde uqlajdy neda kuxarkala vla uřaq etedi, kece va bir ulla tonna da srmalv, avazn tgeregine ajlanady, toxdavsuз xarslarn qaqtady. An zndan vojunlarn uzatv, qart kařtanka vla samr Wjun atlaydla, vu at Wjunna, qara tygy vla, aqaznrysa uzun beli volqan ysyn atalqandy. Bu Wjun degen itcik vek ileřcikdi, kesinikilege da vařxalaqa da birca umuřaq qarajdy, alaj volqan ysyn ana kiři řanmajdy. Ansa bir zat zamannda etiv, ařrtn qava vilmez neda tzyqln tauqun urlarqa eskermes. An art ajaqlarn talaj olda qrqqan edile, bir-eki olda vojunundan asxan edile, xar yq sayn ojsuratns qrvun vere edile, alaj volsada ol lyrge unamaj edi.

Busaqatda, virda işeksiz, akga qavaq eşikleni qatnda syeliv, yj qulluqula vla uşaqn vere volur. An xarslar velivavuna taqlyvdyla. Ol, qollarn silkindiriv, suvuqdan yyla, qartajqanca kyle tura volur.

„Tytynsykny ijisgerge qala'syz?“ dev ol partavağın qatınlağa tutadı.

Qatınla, anı ijisgev, cıcyredile. Akğa vu zatxa mar-dasız qanav qısradı:

„Qızdırgız, vuzladı!“

Tytynny ijisgerge itlege da veredile. Kaştanka cıckyredi, xatxotun tögerek ajlandırv, mıdaxlanav, bir çanıpa çalladı. Wjun degen samırsıq namıs etgenden cıckırse da, qujrıqun buladı. Kyn, kece arıvdu, alamatdı. Xava qımyldamadı, mijala kivikdi, çarqadı. Kece qarandı, alaj bolsada sav el yjlerini aqarqan vaşlavı, oçaqlarından sıqıqan uzun tytynleri va, terekle, qırvadan kumuşca çıltraqan kırtle korynedile. Kök savlağna çıltraıq çılduzladan toldandı, qoj çol da, prazdnikge dev qar va çuvıv sırtgenca, bek çarq korynedi.

Wanka axıandı, peronu merekevege urıv, çazıv vaşladı:

„Tynene meni vıqumu qaqdıla. Xozjajn, meni sasımdan tutıv, eşikge sıjrev sıqardı. Men alanı savıjıcklerin veşikde tevretgenimde, eslemej çıqlav qalqan edim, anı ucun meni qaiş va qızdırdıla. Ketgen ıyqda anaları qatxan savaqılav arıtrıqda menne vergen edi. Men alanı qujrıqlarından arıtv vaşladım. Ana acıvılav, anaları savaqıv alıv, anı xatxotu va meni auzuma-auzuma tyrtıdı. Masterle meni xilikge etıv kyledile, tykenne araş keltirirge ijedile, xozjajndan agurcala ırlatadıla, xozjajn'a qoluna ne tısse, anı va meni uatadı, aşarqa va sırtıda qavarq çoqdu. Ertıdenva quru ötmek veredile, kynortaqa quru vada, ınırge vıjaqlıaj quru ötmek veredile. Sajın, şorpanı va xozjajınla kesleri uradıla. Kece meni sensada çatdıradıla, sora alanı savıjleri çılasa, men sırtıda çıqlamağma, veşikni tevrete turama. Baqalı akgasıqm! Meni allax va çazıqsın, meni mından yjuvızge, elge qorat... Meni bir kecinmegim, amaım qalmaqandı... Seni ajaqsıqlarığna vaş urama, meni mından qorat, alaj volmasa, ölykme“.

Wanka ernin qıjsıq etdı, qara çımduruqu va közlerin da sırtı çladı.

Sora alajdan arı çazıv vaşladı:

„Men seni tytynny da uata tururma, kolyne çetmesem, eşekni otunundan aman uatýrsa. Anda menne orun tavymaz dev umut ete esen, prikazcikge suruq syrtyvcy volurqa tilerme neda Fedkanь onununa syryvcy volurma. Baqaly akgasyqym! Bir kecinmegim çoqdu, öymden sora özge qarýv qalmajdy. Çajavlaj elge qasarqa umut etgen edim, alaj volqanь ucyn suruqlarým çoqdu, çalan ajaqta, suvuqdan qorqama. Ullu volsam, seni bu zatyñ ucyn asýarma, kişige artýqlýq etdirmem.

Moskwa—ullu şaxardь. Ujle varьsьda gospodinleni yjleridile, atla da kɵvdyle, qojla va çoqdu, itle da qajyr tyldyle. Bir çolda va men tykenni terezesinde qarmaqla satýlqan kɵrdym, ne savaqqa da çaravlu, alanь icinde bir qarmaq pud tartxan savaqny da tьjar edi. Allaj tykenle da kɵrdym, alada tyrly-tyrly, varinnikica da, şokla satýladyla, eşda alanь viri çyz somdan az volmaz. Et satýlqan tykenlede va—çaz-tauqla, çumarьqla, qojanla; alanь qajda ɵtyrgenlerin'a ajtmajdyla.

Baqaly akgasyqym, seni hozjajnlarьnda jolka volsa, menne altyn vojalqan qoz al da anь çaşil kuvyrcekde asýra. Hozjajnny qьzь Olgadan tile, Wankaqa—dev ajt“.

Wanka, qaltırav axsyndь, kɵzlerin terezege сыraq ijdi. Gospodala jolka eterik volsala, xar quruda cegetge qart atasь Wankanь da alyv varьvcusu esine tyşdy. Ol çarьq zaman edi. Akga xьyldaj edi, suvuq da xьyldaj edi, alaqa qarav, Wanka da xьyldaj edi... Boluvcan edi: jolkanь (pьzь valasny) kesginci akga yllesin tartar edi, tytynny kɵv ijsiger edi, suvuqsuraqan Wankanь xilikge etiv kylyvcen edi... Qьrav vasxan çaş jolkala qьtydamaj, syeliv, qajsь alqa ɵlygyn saqlajdyla. Kişi eslemej turqanlaj, qar kyrtleni ici vla, sadaqca, qojansьq ucuv keledi. Akga qьsьtmaj qojmaj edi.

— Tut, tut, tut!.. Aj gjaur qujruqsuz şajtan!

Kesilgen jolkanь akga hozjajnlanь yjlerine keltire edi; sora anda anь çaraşdyrьv vaşlaj edile... Varьsьndan ese Ignatny qьzь Olga vek kyreşe edi. Wankanь anasь Pelageja sav voluv gospodalada qulluqcu volqan zamanda, Ignatny qьzь Olga Wankanь vek syjavcan edi, ne eterge iş tavmaqandan Wankanь oqurqa, çazarqa, çyzge deri sanarqa, ol oqaj esen tevserge da yretgen edi. Pelageja ɵlgeninde va,

өksyz Wankanь хant yjde akğaqa ашыған edile, kuxnjadan Moskwaqa сирuqсu Aljaxinne yretirge çiberген edile.

„Bağaly akğасырт, kelmej qalma“—деп Wanka çаны-
дан çазьв vaşladь,—tilejme senden, meni тындан qorat.
Çarь өksyzny çазьqьп, alaj tyl ese, meni qara tyjvymy
beredile, ашаға da madarsьз termileme, erigiv da çаныт

Çазьп көyрге
kelgendi.

Makowskij degen
худозникни suratyдь.

Bu suratxa көre хараг çарафдырьыз.

сѳады, тохдамздан ѳылајма. Кѳв волмај хозјан сунуқ кеv влa вaшыта урѳанында, сѳѳыльв қалыв, куден-вудан ес сѳѳѳанма. Мені ѳаѳавум витгенти, итни ѳаѳавундан есе аман волѳанды... Алјонаѳа қылыр Егоркаѳа да мenden salam ајт, қовузumu va кишиге да верме. Қалата seni уланындан туv-қан Iwan Zukow. Вақалы аkgасыѳым, kelmej қалта.“

Wanka pismonu tѳrt vuklev, al kunynde bir kapekge alqan konwertine saldy. Bir kesek saqыs etgenden sora, peronu merekevge uruv, adres ѳazdy: „Elge, akgaѳa“.

Sora ѳelkesin da qasыv, bir kesek saqыs da etiv qoшdu: „Makarы ѳaшы Konstantinne.“

Pismonu ѳazarына zaran volmaqanларына қуаныv, ton-сун да қавламақанлај, vѳркcyгyn kijiv, ѳалан kѳleklej, savыv oramoѳa сѳѳды.

Al kunynde et tykende satыvcula Wankaѳа ајтхан edile: pismolanы pocta jaщikge atadyla, jaщikden алыv, pismolanы uc at ѳegilgen poщlada, зыпырдау қоңуравсудлары влa tѳrt ѳанына eltedile.

Wanka, virinci tybegen pocta jaщikge savыv ѳetiv, vaqaly pismonu any teщiginden atdy...

Tatly muratla vla vѳleniv, ol bir saqat ozqandan sora qaty ѳuqlady... Tyщynde pecleri kѳryndy. Pecni vашында akga ajaqlарып салындылыv olturady, pismonu da kuxarkalaѳа oqujdu. Pecni qatyнда Wjun degen itcik da arы-veri vара, qujruqun vulqajdy...

Soruvia

1. Wanka elde qalaj ѳaщaj edi? ѳuav eter ucun xaparda kerekli ѳerlerin tabыqыz.

2. Cунuқсуда Wankanы qalaj ѳaщавu volqанып тапытхан ѳer-лені pismoda tabыqыz.

3. Bu tuqum ѳaщavda Wanka iщge yrenellikmi edi?

4. Wanka iщni syjgen, xar neni bilirge syjgen igi ѳaщсық vol-қанып xaparda negitgen ѳerlerin tabыv ѳazyqыz.

5. Wanka oquqѳа, ѳazarѳа qalaj yrennen edi? „Olga ne eterge iщ tasmaқandan Wankanы ѳazarѳа, oquqѳа yretgen edi“— degenden maқana nedi?

6. Wankanы akgasып ѳaщавu qalaj edi, ol ne qulluқ ete edi, kимlede тура edi?

7. Wankanы pismosu akgasып қолuna тыщerikmi edi?

Aqmañlaj

(Харар)

Ас вөгу ивқа ајланьг мурат вля қовив теvреди. Ань вөгу валаларь, усусу да, бир қовви волув, қать қиқлақан edile emda бир-бирлерин қылта edile. Ол алань қалақан да etiv қайльдь.

Қазқь mart ај волқан edi, алaj bolsada dekadaca, terekle kece suvuqdan сьқьrdaj edile; ne azda tilini сьқарқанlaj, ань simdiv vaşlaj edi. Вөгуну savluqu qarьvsuz, kesi da tavkelsiz edi; ne kesek tauşdan da ol vek ei gene edi emda ol ketgen zamanda ань валаларьна kişi xata etmege edi dev quruda ань saqьşьn etivcen edi. Adamlanь emda atlanь etgen ьzlarьнь ijisi, tykgycle, qalanьv turqan otunla ань qorquta edile; terekleni artlarьnda qarañda adamla syeliv turqanca emda qajda ese da cegetni qьjьrьnda itle uluqanca көзуне алaj көруне edi.

Ол endi қаş tyl edi, ань ijis аьлавu divviq volqan edi, ol seveden көв көзyvde tylky ьзнь ol it ьзқа uşata edi, бир-бирde va virununu aldaqanь vля қoldan ақаşьvcан edi; vu tuqum zat ань қаş zamanьnda virda volmavcan edi. Savluqunu qarьvsuz volqanьнь sevedinden, alqьnca, ol endi vizovlaqa neda avadan qocxarlaqa қайьlmaj edi, tajль vajtal-lanь va qatlarьndan uzaqtьn қallav ozuvcan edi, kesi da quru mьльk vля kecine edi; алaj'a бир-бирde, vek az көзyvlede, қаş voluv qojanсьqnь валаларьн сьjьrsa neda mьзьqlьlanь qozula сьjьlqan vavlarьна ьxьnca,—vu көзyvlede қань et da qavьvcан edi.

Ань иjasьndan төрт qьсьrьm caqlь бирde ceget saqla-ulnu ycygy var edi. Vьlajda қetmiş қьl volqan Ignat dev бир storoz қаşaj edi, xar zamanda vu қetel etgenlej, kesi-kesi vля сөleşgenlej қаşavcan edi. Kece volsa, ol қuqlaj edi, kyndyz'a qolunda da бир сьвьзqьль şkogu vля cegetde ajlana, qojanlaqa сьзqьra ајланьvcан edi. Eşda ol alqьn zamanlada mexanik voluv işlegen volur edi, ne ycyn desen, xar tox-darqa vaşlaqanь sajьn: „Toxda maşına!“ dev neda allyna tevberik volsa: „Tolu tevrev!“ dev qьсьrvьvcан edi. Ань бир-

gesine tuqumu belgili bolmaqan Arapka dev bir ulla qara iti voluvcan edi. Arapka alqa vek savb ketse, Ignat ana: „Artxa tevrev“—dev qьsьrvьcan edi. Bir-birde ol ьrlar edi, sora anь bla birge vek tentirev ьenil-ьenil ььqьlvьcan edi (bu zat ьelden voladь dev vьry va alaj aqьl ete edi). ььqlsa: „Relsaladan ььqьdь!“—dev qьsьrvьcan edi.

ьaj da qacda da Ignatь yjny qatьnda bir qocxar bla eki qoj kytylyvcyleri vьryny esinde edi; kьv volmaj, ol bavnu qatь bla ozqan zamanda, andan qozuciqqlanь maqьrqa tauqlarь qulaqьna kelgenca volqan edi. Endi ol bavnu qatьna ьuvuqlaqa tevregeninde, mart volqandь, endi zamannь kelgenine kьre, bavda qozuciqqla volmaj amalb ьoqdu dev anь kьlyne keldi. Acьq anь vek qьsхан edi; qozuciqnu ol qalaj ьutlanьv aqarьqьnь saqььyn ete edi, bu saqььladan anь tiqleri otca caqa edile, kьzleri da qaranьda ьiltinleca ььltьraj edile.

Ignatь yjny, qaqьvaqьnь, bavnu, qijusunu tьgeregин mijik kyrtle vasxan edile. ььqьrtsьz edi. Arapka da qaqьvaqьnь tyvunde ьuqlaqan volur edi.

Kyrtny ysy bla ьrlev, vьry bavnu salam vaььn xamxotu bla qotarьv vaqladь. Salam cirigen emda ьumuqaq edi, ol seveden vьry icine ььqьlvьrqa azdan qaldь; olsaqatdan oquna anь vurununa ььlvь tyrv emda ььqьnь, qoj sytny ijisi urdu. Tyvunde, suvqnu eskeriv, qozuciq maqladь. Teşikge sekiriv, vьry al ajaqlarь bla emda kьkyregi bla ne zat ese da bir ьumuqaq, ььlvь zatxa ььqьldь, qocxarqa ььqьlqan volur edi; olsaqatdan bavnu icinde ne zat ese da qansьdь, acь qьsьrvьq bla yrdu. Qojla qavьrqa tava yrkdyle, vьry da, qoqqan kivik etiv, albьna tyьgenni sermev qavьv, xajda qacdь...

Ol ne kycyn da salьv qaca edi, Arapka da, vьryny kelgenin biliv, acь-acь yrdu, qajqьlvь volqan tauqla da qьsьrvьq-qьsьrvьq etdile, Ignat da eşik albьna ььqьlvь tuajladь.

Maqlinaca ььzqrьdь, em artьnda—go-go-go!—dev xaxajladь. Anь etgen daurun ceget qajala da ajlandьrvьv zьqr-datdьla.

Xar ne daur da toxdaqanьnda, vьry kesin biraz vasdь, es ььjdь, sora tiqleri bla qarda syrev varqanь ol kьzyvde qozuladan ese aururaq emda qatьraq volqanьn,

ваşарақ ијисин емда бир тырлы таушла етгенин есledi... Бөру тохдадь, soluqanлај ашаг мурад вля цугун қарнь усьне салдь, sora olsaqatдан көлу өрге урув, бир қаньна sekirdi. Бу qozу tyl көре еdiм, бу ulla ваşь, узун ајаqlарь volqan, ulla syekli tuqumдан, Arapkaca маңлајь bytev qaşxa volqan бир qara kucyk. Ol ezilgen емда қараль volqan сыгьтп қаладь, sora бир қуqда volmaqanca, qijruqcuqun да qajьгьв, бөруге yрды. Бөру itca қьсьгьв, андан qacдь. Ol да ань ьзьндан сырды. Volmaqanьнда, бөру ьзьна ајлапьв, тишери вля ot caqдь, kucyk қуqда ајгьмај, seirsiniв тохдадь, sora бөру ань вля oјnaqan etedi дев көлуьне kelgen volur еdi,—альн yјleri тава ајландь-гьв, анась Arapkань kesi вля емда бөру вля oјnaqа caqr-qanca,—зьньгдатыв, quаньв yрды.

Тап қарьв ваşладь, бөру ијасьна қальп сыгьрлань иси вля өтерге, хар бир сыгьрьсьқпнь асьқ көругса қарьқ volqan еdi.

„Бу мені ьзьмдан савьв нек keledi? Еşда мен ань ашагьть syje volur?“—дев бөруьну ақьльна keldi.

Бөру балаларь вля теген volmaqan бир urуда қашај еdi; urunu tyvune eski caraqла төşelgen edile; вьлајда бөруськьле oјnaqan syekle, өгыз мујьзле да төгулуь edile. Бөруськьле, бир-бирлерине век ушаşььқла, ycusy да ијаньв, urucuqlарьпнь қьјьгьнда syelgen edile, sora qajьгьв kelgen analарьна qarав, qijruqcuqlарьп vulqadyла. Kucykcyk алань көргенинде, арлаqда тохдав, алаqа көв qarадь; алань да ана қити qараqanларьп eslegeninde, ol алаqа acuvланьв yрды.

Тап atдь, kyn да tijdi, төгекде qar қьлтьрадь, kucyk-cyg'a арлаqда syelgenlej, yрув турду. Аналарьпнь арьқ қарь-пньндан тырте, бөру баласьқла ань емcekлерин еме edile, ol'a at syekni kemire еdi; асьқ ань термилте еdi, it yргenden ваşь avруду, sora бу caqrьлмаqan qonaqа kesin atьв, ань para-cara eterge век razь volду.

Em ахьгьнда kucykcyk ардьв, tamaqь хьрха volду; андан qorqmaqanларьп емда ана ne azда es vermegenлерин көргенинде, ol тавкelsiz, сөге-qова бөруськьле тава теvреди. Енди муну kyn қарьқда век arив көрурге volду... Ань маңлајь ulla еdi, маңлајьнда, аньсьзь itleni маңлајларьндаса, дуqуру да var еdi; көзськьleri gitćecikle, көкськьле, mutxuzла edile, savлај хамxотуну ьşань va век аньсьзь еdi.

Börycykleni qatъna varъv, keң ajaqсыqlarъn allyna uzatъdъ, ajaqсыqlarъna хатхотun salъv:

— Mnja-mnja... nga-nga-ngal!—dev vaşladъ.

Börycykle munu vьlaj etgeninden çuq aьrtmadъla, alaj volsada çuьruçuqlarъn vuloqadъla. Ol zamanda kucykcyk ajaqъ vla vörycykleni birini ullu vaşъna urdu. Bөrycyk da ajaqъ vla aьl vaşъna urdu. Kucykcyk, çuьruçun da vuloqaj, ana qavьroaşъn vuruv, zukgusuna qaradъ, sora onunundan çenil oçuna silkiniv, bir talaj төgerek etdi. Bөrycykle aьl ьzъndan syrdyle, ol sьrtъndan çьqьlv, ajaqсыqlarъn өge ajlandьrdъ; vөrycykle va ycysy da birden keslerin ana atdъla, sora quannandan daur-syьr etiv, kucykcykny qavъv vaşladъla, alaj volsada ojnav qavxan volmasa, aсьtьrsa qavmadъla. Qarqala mijik paratъn ysyne qonuv, alany çaqalaşxanlarъna qaraj edile, kesleri da vek qajqьlv volqan edile. Daurly emda çarъq voldu. Kun da, çazdaca, qьzdьra edi.

Tutxan zatlarъ vla ojnarqa qojuv, vөryle valalarъn uvqa, aьl-verini tutarqa yretedile; vusaqatda da vөry valасыqla kucykcykny ьzъndan syruv, aьl vla çaqalaşxanlarъna qarav, ana vөryny aqьlvna: „Ajmьsa, yrensinle“—dev keldi.

Ojnav tojqanlarъnda, vөrycykle uruqa varъv, çuqlarqa çatdъla. Kucykcyk acdan bir kesek uluv, kynne sojlanъv çatdъ. Ujannandan sora, vьjaqьnlaj ojnav vaşladъla.

Sav kynny kecenі da ketgen kece vavda qozucıq qalaj maьbraçanъ, qoj sytny ijisi vurununa qalaj urqanъ vөryny esine tuşuv turdu, emda aşarъ kelgeni (appetiti) ullu voluv, tişlerin сьqьrdata edi; көzyne qozucıqnu көrgyzyv, eski syekni kemirgenin da toxdatmaj edi. Bөrycykle analarъn eme edile; aşarqa syjgen kucyg'a төrt çanъna сава edi, qarнъ ijisgej edi.

„Aşajmьcъ men aьl“...—dev vөryny көlyne keldi.

Ol kucykny qatъna vardъ, ol'a, aьl vla ojnarqa keledi dev umut etiv, vөryny хатхотun çaladъ, kesin ileşdirdi. Al-qьn zamanlada ol itleni aşavcan edi, alaj volsada kucykden it ijisni көlyralmadъ; aьl көly vuloqanъv, bir çanъna ketdi.

İnirge suvuçsuratdъ. Kucyk erikgeninde, yjlerine ketdi.

Börycykle qatъ çuqlaqlarında, bөry entda uvqa çajydъ. Ozqan kecedeca, ol ne gitçe tauşdan da elgene edi, ol tykgyceden, otunladan, qaralъv syelgen kökenleden qorqa edi. Ol çolnu bir çapъ vla savъv vara edi, sora qъsxa oquna anъ allında, çolda, bir qaraloqan zat көryndy... Ol көzlerin da qulaqların da qatъ ijdi: kertisi da allında bir zat vara edi, ol oqaj esen, anъ virca atlaqan atamlarъ eşitilindile. Borsuq volurmu? Ol, soluvun da toxdatъrqa çetdiriv, eslev, çolnu bir çapъ vla ol qaraloqan zatъv çetdi, igi eslev qaraqanlaj, tapъdъ. Ol'a ne edi desen, aq tapъlajъv kucyk, aşьqmaaj, aqьrъn-aqьrъn, yjlerine qajtъv vara.

„Vyjaqъv entda mençe bir zaran volmaqъ edi,“—dev bөryny көlyne keliv, allыna qatъraq savdъ.

Alaj volsada yjle çuvuq edile. Ol vyjaqъnlaj kyrtny usy vla bavnu vaşьna өrledi. Tynenegi teşik çapъv salam vla bitelgen edi. Kucyk kelemidi dev da qaraj, bөry ajaqlarъv vla da xatxotu vla da çenil işlev vaşladъ, alaj volsada anъ vurununa çъlv тыръv emda sьgьn ijis urqanlaj, artъndan quanъv bir çarьq yrgeпv cьqdъ. Ol'a kucyk qajtъv kele. Kucyk bav vaşьna, bөryge, sekirdi, alajdan teşikge тыrdъ, kesini yjyne kelgenin eslev çъlqъa тыşgenin eslev, keslerini qojlarъn tapъv, alqъndan da kyçly yrdu... Arapka da qaşvaq tyvunde ujanъ, bөryny kelgenin anъlav yrdu, tauqla da qъcъrъq etdile; Ignat qolunda da şkogu vla eşik allыna cьrqanъnda, çyrexsiz volqan bөry alajdan uzaqda edi.

— Yst! Yst!—dev Ignat tuajladъ.

Şkoknu sampalъndan tartdъ—şkok çarladъ; ol ikinci kere da tartdъ—entda carladъ; ol ycyncy kere tartxanъnda, şkoknu vurunundan ullu ot çarьq cьqъv, „vu! vu!“—dev төrt çapъn zaңrdatdъ. Şkok teviv, anъ imvaşьn silkindirdi; bir qoluna şkoknu, bir qoluna da valtъn alъv, nek daur volqanъna qararqъ vardъ.

Bir kesekden ol yjge qajtdъ.

— Ne var edi?—dev ol kece Ignatda kece qaloqan bir çolovcu, kesi da vu daurqъ ujanъv, sordu.

— Çuqda çoq edi Boş zat edi. Aqmanъlaj qojlqъa kiriv, çъlda çatarqъa yrennendi da. Kesini da eşik vla kirirge anъcъv çetmejdî da bavnu vaşьn casъv kirirge yrennendi.

Tynene kece da bavnu vaşyn sacşv cырқандь da ojnarqa ketgendi, çaman zat, endi va qajtvv keliv, bavnu vaşyn çañdan sacxandь.

— Teli көreme.

Da, тьъьсында bir çajasь sьnnandь. Anьsьzdan syjmezim çoqdu! Entda qovarqa ertdedi, kel biraz qalqьььq,—dev Ig-nat, pecge өrlej, axşındь.

Ertdeñblasında ol Aqmañlajнь kesine caqьrdь, qulaqlarнь adamьsa qьzdyrdь, sora:

— Eşik vla çyry! Eşik vla çyry! Eşik vla çyry!—dev cьььq vla sopaladь.

Soruvla

1. Aqmañlaj beryge qalaj tyşdy?
  2. Bery anь nek aşamadь?
  3. Ekinci kece beryny bavqa kelgenin kim bildirdi? Alajнь tavьv, çañdan oququz.
  4. Bavnu vaşynь teşilgenin Ignat neden көrdy?
  5. Ignat Aqmañlajнь tyjgenin tyzmy etdi? Nek?
  6. „Anьsьzdan syjmezim çoqdu“—dev Ignatнь vu sözlerin qalaj aңylarqa kerekdi?
- Aqa çaravlu bir nart söz tavььqьz.

Eterge

Xaparnь keseklerine vaşla salьqьz.

Maqanasyn kesigizni sözlerigiz vla xapar xalda çazьqьz.

L. N. Andreew

(1871—1919)

Petka dacada

I

Osip Avramowic allında saqalın çulytgenni kökyreginde bir qumac kesekni qıjrların çaqasın içine tıqıv çaraşdırı, sora aсь tauş etiv:

— Çaşсыq, suv keltir!—dev qısrı.

Saqalın çulytgen kызgyde bir aıq dolıuq bir çanından stakan bla issi suvnu salqanın köyüv, çyregi kötyralmaj, köz-

lerin bir çanına qaratı. Ol közlerin ögerek qaratsa, kызgyde saqal çulyvcy, kesin erşı-burşu etiv, enişgerekde kimni ese da vaşına qaraqan, anь erinlerini tauş сыqarmaj qымьdatxanın көre edi. Saqal çulytgenni Osip Avramowic kesi çulymej, anь soxdaların birі Prokorij ne da Mixail çulysele, erinleri qымьdaqan bla qalmaj, igi tauş etiv qorquturca seleşe edile:

— Toxda seni!

Andan maqana ne edi desen: çaşсыq suvnu çenil bermegendi dev arıda ana azav sallıq edile.

Anda qulluq etgen çaşсыqladan vek qıçьraqanların aь Petka edi. Petkaqa on çы volqan edi. Vaşxa çaşсыq Nikolka andan ese yc çы tamada edi, kesi da çenil zamannı içinde

saqal çylyvcyge pomoşnik vollar edi. Busaqatda oçuna saqal çylyrge sansızraq adam kelse, saqal çylyvcy anda volmaqan közyvde, anь pomoşnikleri saqal çylyrge Nikolkañ qoja edile, Nikolka da çetalmaj, ajaqların öрге költürse, ana kyle edile. Bir-birde saqal çylytgen, cасьп aman qırqyqlan kivik көryв, daur-syjur etse, pomoşnikle da Nikolkaqa camlana edile; alaj bolsada көlleri vla camlanmaj, saqal çylytgeni razь eterge uruşa edile.

Saqal çylytyvcyle volmasala, Petka da Nikolka da birge uşaq ete edile. Ekisi birge qalsala, Nikolka Petkadan ese xalal, çumuşaq vola edi, cасьп qallaj tyrly qırqyqlanьndan xapar ajta edi.

Petkañ kynleri, eki qarnaş kivik, xar zamanda birca volqanlaj vara edile. Çaj da qьş da ol eki kызgyny көргенlej tura edi, alañ da biri çарьqlanь vla, biri da көргьzgenin көndelen көргьze edi. Ertde de inirde da, sav kynny da Petkañ vaşьnda:

„Çaşььq, suv keltir!“ degen aсь qьсьььq volqanlaj tura edi; ol da ol xuçu suvnu toxdavsuz vere edi, vere edi.

Prazdnikle çañz volmaj edile.

Bьx kynle volub magazinleni, tykenleni lampa çарьqla-ть oramlañ çарьtmasala, saqal çylyvcy yj keceni uzununa qarañь oramqa aсьq çарьqnь vergenlej tura edi; sora alajtьп ozqan adam şindikni ysunde myjyşge qьсьqlan gitçe, arьq figuracьqnь көre edi; ol figuracьq saqьşlanьanca neda qal-qьqanca көryne edi. Petka көв çuqlaj edi; alaj volqanь ycyn çuqlarqa izlegeni qalmaj edi; anь төгereginde zatla көzьne kertica көrynmej, uzun, tatьvsuz tyşca көryne edile. Көв çolda ol suvnu төгьv çiverivcen edi neda: „Çaşььq, suv keltir“—dev aсь qьсьььqnь eşitmej qojuvcan edi. Kynkьnden ol azqandan-aza vara edi, vaşьnda da qotur kivikle cьqqa kele edile. Kөzlerini qatьnda, virununu tyvunde, çiti ijne vla tartьqlanca, incige sьzla tyşgen edile; ol sьzla anь qart volqan şlavььqqa uşata edile.

Petka erikgeni vla erikmegenin vilmej edi; alaj bolsada ol qajda, qallaj bolsada vaşxa çerni syje edi. Anь anась ku-xarka, Nadezda, aña tatьь zatcьqla keltirgenin ol eriniv aşaj edi, çaşavundan tarьqmaj edi, alaj'a andan qorat dev tilej edi.

Bu tuqum çaşavda Petka көв-аз çaşақанын билмеј edi. Bir çolda kynorta көзыvde Petkanь anasь, Osip Avramowicge keliv, ol qulluq etgen adamla Petkanь Sarьsinde dacalарна eltedile dev sөleşdi. Alqьburun Petka аңыламадь; екinci ань veti quannandan inicge sьzladan tolub, ol anasьn ашьқдыгьв vaşladь.

Ol daca ne volqanьn bilmeј edi, alaj'a ol termilgen çer ol volur dev umut ete edi. Bu zatla көзыne көrynненinde, ol qatьnda qollarьn da xurçunlarьna salьv тыңылақan Nikolka tenin unутdu. Nikolkanь көzlerinde tereu taralmaqlьq var edi; ань anasь çоқ edi, busaqatda ol tav Nadezda kivik vazьq qatьnnь anaqa tavsa da oqaj derik tyl edi. Iş nede edi desen: ol da çañz dacada volmaqan edi.

II

Wokzal tyrly tauşlu dauru vla: kelgen poezdleni gyryldegenleri, parowozlanь sьzqьrqaqlarь bir-birde Osip Avramowicni tauşuca vazьq, хьнь tauşla, bir-birde ань avruqaq qatьnnь inicge tauşuca tauşla ucsuz-qьjьrsьz kelgen çolovcula, bu zatla varьsьda Petka көrmegen zatla volub tybedile. Ol alaqa vek seirsindi, ань çyrekциgi qozqalьv, ашьқдыгьв vaşladь. Poezd keterge tolu çarьm saqat qalsa da, ol anasь qatьş keçge qalьv keterine qorqa edi. Sora ala wagonna olturub tevregenlerinde, Petka terezеge çavьşды, çav-çañz ань qьrqlaqlan vaşь inicge vojununda arь-veri vurula edi.

Ol şaxarda tuvub өsgen edi, çañz tyzleni, savanlanь көrmegen edi; ol хьsavdan ань көre varqaq zatlarь çañь, seir zatla көryne edile: ceget хans tenli көrynnynсy uzaq kьryrge volmaqlьqь, көк da yj vaşьndan qaraqanса, çarьq, ken volqanь seir көryne edile.

Petka көкny kesini çañьnda terezeden көre edi; anasьnь çañьnda terezеge qarasa da, icinde çarьq көlly aq vulutcuqlarь volqaq көm-kөк көкny көre edi. Petka ne kesini terezisini qatьnda төgerek ajlana edi neda virsi terezеge savьv, anda çolovculanь invaşlarьna, tovuqlarьna kir qolcuqun salьv qaraj edi. Ala da ань alaj etgenine kyle edile. Alanь icinde gazet oquj varqaq bir adam, kesi da toxdavсuz esne-

rinde ol çenil oquna anasъna qajta edi, anь qatъnda tօ-gerek ajlana edi; sora xozjajnlarъ dacada igimidi dev sorsa, Petka çuncub, ьçarъb:

— Igidi... dev çuav ete edi.

Entda eki kыn ketgenden sora, Petka priroda vla ullu şox voldu. Uaq-uaq Petka dacada kesini yjyndeca voldu, dunjajъn vaşъnda Osip Avramowic, saqal çulyvcy yj, volqanъn unутdu.

— Qaracъqъz, qalaj vazъq volqandъ! Vaşxasъ volmaj, kypse kivikdi!—dev xant yjde issiden, vaqъr samowarca, qъzъl volqan vazъq Nadezda qana edi. Ol Petkanъ semirge-nin igi aşatxanъndan kօre edi. Petka va vek az aşaj edi; anь da aşarъ kelmegenden aşamaqanlъq etmej edi; aşarqa anа zaman tavьlnaj edi; çajnamaqanlaj çutub qojarqa amal bolsa va; axş çajnarqa kerek voladъ; anь tьşъndada ajaqlarъn silkindiriv bezirge kerek edi, ne ycyn desen, Nadezda mardasъz aqъrъn aşaj edi, syekleni kemire, xotasъ vla erinin, virunun syrte, kereksiz zatlanъ çanşaj turuvcan edi. Petkanъ va işi kօv edi: kыnyne veş kere çuvunurqa, çօrtlevyk cъbъqladan qarmaq cъbъq keserge, çavaq qurtla çъjarqa, daqъda anь kivik kօv zatlanъ eterge kerek edi—vu zatlanъ eterge va kօv zaman kerek edi.

Petka endi çalan ajaqlaj ajlanadъ; vu va qalъn oltanlarъ vla aur çuruqlanъ kijgenden ese, çalan ajaqlaj ajlanъn miç kere da igidi: çoxar çer ajaqlarъn qalaj tatlъ tuqum qъzdb-radъ neçda suvuqsuratadъ. Eski volqan gavrajъn usynden atxanъnda, ol, adam seirsinirca, çaş voldu, gavrajъn icinde va saqal çulyvcy yjde eski masterge uşavcan edi. Inir saşъn xozjajnlarъ qajъq vla kօlde çызgenlerine qararъq bolsa, eski gavrajъn ol zamanda kijivcen edi. Xozjajnla çasanъv, çarъq kօllyle çajqalqan qajъqqa kyle-kyle mine edile, qajъq da mijala suvnu aqъrъn çъra edi, terekleni da suratlarъ, çel qaq-qan zamandaca, suvnu usynde ariv tuqum qaltъraj edile.

IV

Kօv da turmaj, virinci ьjъqlarъ tausulurqa xozjajnlarъ şaxardan vir pismo keltirdi. Pisonu adresinde: „Nadezda kuxarkaqa“ dev çazьlqan edi. Pisonu Nadezdaqа oquqanъnda, anь çьlamuqlarъ çummaj-çummaj tօgyldyle; çьlamuq-

ların xotası vəla sırtgeninde, xotasından çarılıv vetin qazan-qaradan tolturdu. Anı çılamaqlar qatış cıqarqan sözlerine kore, pismo Petkanı usynden çazyloqan edi. Inir kezuv bolqan edi. Petka olsaqatda yj artında ojnaj edi.

Hozjajın alajqa cıqıv:

— Ej çigit, keterge kerekdi! — dev Petkanı imvaşına qolun salıv sölşdi.

Petka çuncıv ışardı, tıpladı.

„Bu vılay tyrlı kivikle nek etdi“ dev hozjajın kolyne keldi.

— Keterge kerekdi, çigit, keterge!

Petka ışara edi. Qatlarına Nadezda keldi, kózlerinde da çılamaqlar vəla hozjajın ajtxannı ol da vegitdi:

— Çaşcıqım, keterge kerekdi!

— Qajır? — dev Petka koly vəla seirsiniñ sordu.

Ol çarılıcıq şaxarın unutxan edi, ol izlegen çerin tavxan edi, ana vaşxa çer kerek tyl edi.

— Ketiv qajır keterikse, çarılıcıq, hozjajınna Osip Avramowicge.

İş, çarılıcıq tijgen kyn kivik, acıq volsa da, Petka ajırmaqda unamaj edi. Anı auzunda tykyrykleri qurudu, tili tutulub, kyçden-butdan sordu:

— Da. sora, tamvıla men savaq tutarılıcıq edim, ma qarmaqım da.

— Da nedi amalın. Seni izlejdile. Prokorijni avrıv volnisaqa eltgendile, işlerge adam çoqdu dev çazadıla. Sen çılama: Osip Avramowic çımuşaqdı, ol seni entda ijer, — dev anası kıl eterge kyreşdi.

Alaj bolsada Petkanı çılarqavırda aqılı çoq edi. Ol entda igi ajırmaqan edi. Alaj ete, Petka es çııv anılav vaşladı; qarıvsuz, nazik ösgen şaxar savijleca çılama, ol ne tamaqlı tıvırdan ese ıllı qıvırlıq etiv çıladı, çerge tınerıv vaşladı. Nazik qolcıqun çımduruq etiv, anasınıñ qoluna, çerge, ne zatxa tijse, ana ura edi, çiti taşcılama, zıvırlama uranı saıın, qolcıqunu çiti acıqanıñ anılav edi, alaj bolqanı usun vekden-vek acıvırlıq iş etgenca, kyçyden kyçly ura edi.

„Toxda seni“ degen muruldavnu eşite edi. Ol neni tanıta edi desen: çuqusuraqan çaçsıç ne suvnu tøkğendi neda vıjırqanların qatışdırqandı. Kece sajn Nikolka vla Petka çatxan çerden bir aqırın, zıñrdauq tauşuq dacanı ysynden, bir kişida kørmegeñ, eşitmegen zatlanı ysynden xapar ajta edi.

Alajın ozqan arva kesini dınyırdegen tauşu vla çaçsıçlanı selerşgen tauşların tuncuqdura edi...

Slowar

Figura—bir zatnı, arı-verini tış ıñanı, oıumu, vıcımı.

Daca—şaxarda neda aslamıñna ceget, suv, xans erkin volqan, xava ariv volqan çerlede işlennen yjle.

Wokzal—temir çolda maşınala toxdavcu çerde adamla çıñılvıcu mekam.

Poezd—maşınanı vıqasıña, adamla minnen vagonlanı varıñnada poezd dejdile.

Parowoz—poezdni vıqası.

Wagon—adamla minıvcı neda xavçuk taşvıcu yjcykle.

Passazir—bilet alıv (xaq vla) arı-verıge minıv çolovıcu volqan adam (poezdge, kemege, avtobusxa, aeroplannı d. a. k.).

Muzıka—bir neda bir talaj kerek vla soquqlan zatla, tartıvla.

Platforma—stansıjanı, wokzalnı qatında poezd toxdavcu keltırylvıv işlennen tyz çer (bir-bırde vaş çavılvıv da voladı).

Soruvla

1. Saqal çılyvcıde Petkanı qalaj çaçaqanın tanıxan çerlerin tavırdı.

2. Petkanı tış tyrsıny, volumu qalajdı?

3. Elde (dacada) Petkanı qalaj çaçaqanın ajtırdı.

4. Elde çavaş Petkanı tış tyrsıny, anı kıkık anı qırdıñ qalaj tyrlendirı?

5. Petka vla Nikolka savıjlıkden oquna işlev nek vaşlaqandı?

6. Xozıajıñ vla anı qatın Petkanı kelleri vlatı çazyqsıña edile? Ol neden belgilıdı?

7. Petkanı alında kellik çavaşu qalaj volurca korynedı?

8. Bu qırdıñ çavaşdan Petka qalaj sıqarqın Andreew (bu xaparıñ çazqan) koryzemıdı?

9. Petka kiviik çarılıanь çaşavlarьn tamьrь vla kerti çaşavda ne zat tyrlendiridi?

Eterge

1. „*Petka dacada*“ degen xararnь planьn kesi çañqьzdan sa-lyqьz. Salyv voşaqandan sora kitabda plan vla teñleşdirigiz.
2. Bu xararnь maqanasьn plan vla ajьqьz.
3. Sizni icigizde kim qajьr varьv, ne kergenini xararnь çazьqьz.
4. Siz elde çaşaj esegiz, çañz şaxarqa varqanmьsz? Siz anda ne kergensiz? Siz anda ne zatxa seirsindigiz? Siz anda ne etgen edigiz?

Wiktor Gjuo

(1802 –1885)

Wiktor Gjuo—fransuz çazıvcudu. Ol kesini proizwedenielerinde çarlılanь, sadaqasylanь, miskinleni vek syjuв çazadı. „Gawroş“ degen xararında atasь, anasь volmaqan çaşьqıne istorijasьı ıtadı. Vılayda ol xararnь ajaqьndan bir kesegin keltireviz: Gawroşnu varrikadalada volqanь, Fransuz rewoljusija, oram uruşla, alada Gawroş qalaj yluş aloqanь—xarparda verilgeni vıladıla.

Gawroş

I

Parizni bulwarlarında, qıjьrlarında on bir—on eki çıl volqan bir çaşьqь açaşьv ajlıana edi. Çeñerleri ana Gawroş dej edile. Bu çaşьqь saqışьsьz, savijca, kyle edi, alaj'a çaşav ana mutxuz, voş koryne edi. Ol, adam vek kylyrca, kijinnen edi: vutlarında erkişi kencegi, usynde qatьn koftasь. Kencekni ana atasь vermegen edi, koftanь da anasь vermegen edi. Başxa adamla çazьqьşьnından keslerini eskilerin veriv çasandıqan edile. Anь atasь, anasь var edile, alaj volqanь ycyn ala anь qajqışьn etmej edile.

Xar qajdanda vu çaşьqь oramlada igi çaşaj edi.

Atasь, anasь anь eşikge qısdav qojqan edile.

Ol aladan qacxan edi.

Bu çaşьqь avruqan, çarьq veti vla daurcu, qansьz, tiri, kылkycy çaşьqь edi. Ol oramlada ajlıana, çьrcьqla çьrlaj, oñnaj, kir cıñurlada qaza ajlıana edi. Ana oram çaşьqь desele, ol kyle edi, ajlanьvcu desele, acıvlana edi. Anь ne kirir çeri, ne gьrcьnь, ne otu çoq edi, anь kişi syjmej edi, alaj volqanьqıa ol çarьq edi, neden desen, ol vaşьna erkin edi.

Ol ne çapъz volub, aтыъв qalsa da, eki-yc ajdan bir kere: „Аnamъ көryrge zaman volqandy“ dev esine тыше edi. Ol, ullu vulwarlаны qojub, suv vojunu bla тышув, көpyrden өтүв, шахарны қыжьында yjdegileri çаşaqaп eski valaganna kele edi. Kelse da, ol miskinlikden, sadaqacыъqdan vaşxa zat көrmej edi. Neden da aman, any çyrekciyin vek eritgen ne edi desen, ol kelgen zamanda, aңa kişi ыşarmaj edi, varъьda, suvuq volalqanlarъьca, suvuq edile.

Ol icine kirse, ana:

— Sen qajdan cыqдың?—dev sora edile.

Ol da:

— Oramdan,—dev çuav ete edi.

Ol ketiv tevrese:

— Qajrъ varasa?—dev sora edile.

Ol da:

— Oramqa,—dev çuav vere edi.

Çer bavda өsgen хans, кyn tajaqlаны көrmegenca, ol da sujmeklikni çыльсьп көrmegen edi.

II

Bu zamanlada Parizde va ne vola тура edi?

Fransijаны atmosferasy qorqunclu edi: хalqны sadaqacыъqъ, işcile өtmeksiz, Parizde grazdan qazavat, Lionda proletariatны qovханы.

Sadaqacыъqны quruturqa, qarъvlu qarъvsuznu çegivyn quruturqa, қыжьында көre хаqны alaj berirge, savijleni varъьп voşuna oquturqa, aqыланы өsdyryrge, qollаны işsiz tutmazqa—sosializm ma bu zatlаны ajta edi.

Çыъьlqan çerlede: „kyreşejikmi, saqlajьqмы?“ dev acыq sөleşiv onov ete edile. Belgi verilgenlej, kişi qalmaj oramlaqа cыqarqa—dev işcileden sөz ala edile. Çer-yjlede proklamasijalаны oquj edile. „Proklamasijalada prawitelstwoqa aman ajtadyla“ dev polisija til ete edi.

Bir işci ajta edi: „Biz yc çyz adam varъьz, adam vaşьndan onuşar som çыjsaq, elij frank vollarqudu. Ol axcаны oqqa, otxa çojarqa kerekdi“.

Bir saqat çarım ketginci, varrikadala, çerden ösyv sьqçanса, sanıьz-sanavsuz көv boldula. İnirge Parizni yçden biri qovxanlanь qoluna tyşdy. Burzuylanь ulla qorquv aldy. Çer-çerde eşiklege qыьс сальна, terezeleni eşikleri etile edi.

III

Çawroş çuanьв, çarьq kölly voluғ, aғ-beri сава edi, erge mine edi, enişge tyşe edi, varrikadanь çer-çerinde кө-ryne edi. Çawroş vaşxasь volmaj, şajtan çel kivik volqan edi. Ol xar çerde көryne edi. Anь зьңьrdauq tauşu bir mi-putxa da toxdamaj edi. Ol işsiz turqanlaqа kyle edi, erin-ceklege işlete, aғqanlaqа көl tavдыра edi, bir qaumlanь көzlerin аса, bir qaumlanь acuvlandьра edi, ycuncyleni vez-dire edi. Bir qaumladan bir qaumlaqа көсyv, çer-çerge ть-qыьв, daurdan alдыра edi.

— Tavkel voluquz! Qujuquz taşlanь! Entda! Bөckeleni көvyn kelme qojuquz! Sizni varrikadaqьz gitçedi. Ol çuqqa çararьq tyldy. Ne tavxanьqьznь veri taşьqьz! Уjny сасьqьz! Qarасьqьz, majna mijala eşik.

Ol xar kimge iline edi.

— Mençe şkok verigiz! Mençe şkok kerekdi. Mençe şkok nek vermejsiz?!

Kece boldu, kişi көrynmedi. Tunakь dynyrdegen tauşla, bir birde şkok atьşvla eşitiline edile; ala qajda ese da uzaqda az-az atьla edile. Toxdav-toxdav atьloqanь prawitelstwo qarьvun çьjqanьn tanьta edi. Elli rewoljusioner altmьş min askerni saqlaj edi. Rewoljusioner Anzolranь aşьbmaqlьq xorladь, anь tьzumu tausuldu. Ullu işle volurnu allьnda çigitleni xalileri alaj voladь. Ol Gawroşxa vardь. Çaşьcьq çer-yjde qanань usynde mutxuz çannan eki çav cьraqnь çarьqьnda patronla ete edi. Anь çarьqь oramqa көrynmej edi. Уjny vaş qatlagьnda çarьqнь va cьrtda çandьrmaj edile.

Anzolra ajtdь:

— Çaşьcьq, veri tьncьlacь, sen gitçecikse, seni eslejallьq tyldyle. Barrikadanь tьşna cьq, yjleni çanlarь vla oramlanь var... Sora ьzьna qajtersa da көrgen zatьncь xarağn men-ne ajtersa.

— Savijle çararqa da volurla. Men vek razь volub varajьm, —dev Gawroş tav maxdanaraq xalda çuav etdi.

Çaşьcьq askercica ces veriv, qanьv, savьv ketdi.

IV

Qalanь vaşьnda on saqat uruldu. Anzolra vla anь çөneri Komvexer qollarьnda şkoklarь, yjleni qavьrqaalarь vla ullu barrikadanь arasьnda olturoqan edile. Ala şьqьrtsьz volub, qajdan ne eşiteviz dev tьrt çanьna qulaq salьv, ne uzaqdaqь, ne tunakь ajaq tauşlanь eşitirge kyreşe edile.

Bilmej turqanlajlarьna mutxuz şьqьrtsьzlyqнь icinden bir zьncьdauq, çarьq, çaş tauş cьqdь. Ol tauş artь guguruk qьcьrьv vla tausulqan bir çьrнь çьrlaj edi.

— Ol işeksiz, Gawroşdu, —dedi Anzolra.

— Bizge belgi veredi, —dedi Komvexer.

Aşьbqan atlainla adamsьz oramnь tьncьlьqьn vuzdula. Arvanь artьndan, majmulca iliniv, Gawroş keldi. Ol barrikadanь icine sekiriv tyşdy. Soluvun kyceden-butdan aльv:

— Meni şkogumu!.. Ala keledile!

Munu vu ajtxanь, şьvьla otca, savlaj barrikadanь icine etdy. Qol tavьloqan şkoklaqa uzaldьla.

— Meni karavinimi aльrqa syjemise? —dev Anzolra sordu.

— Oqaj, men ulla şkok alıqqa syjeme,—dev Gawroş çuav etdi.

Saqlaulları ekisi kəv qalmaq Gawroş tenli qajtdı. Kəpyrle bla bazar çarında qaraulda çav-çarız bir adam qaldı. İşk çöq edi: ol çarından alqın askerle tевremegen edile.

Barrikadanı saqlaulları keslerini qazavat orunların aldı.

Bir talaj minut ozdu, sora kəv sanı, aur, birca atlaqan atlamaları tauşu keldi. Bu tauş toxdavuz, raxat, demenili çuvuqlaşxandan-çuvuqlaşa kele edi. Sora qıxı oquna tauş toxdadı. Oramnı qıyırında kəv adamnı soluqan tauşu eşitilimence völdü. Alaj volqanı ucun kişi kərynmedi; çav-çarız qalı tutxuznu icinde xalıca cıltıraqan zatları eslerge völluq edi. Ala ştkla bla şkokları vurunları edile, kesleri da cıraqları kenden çarıtan çarıqlarında eslene edile.

Qıxı oquna qararıdan bir acı tauş cırdı:

— Kim keledi?

Olsaqatdan oquna şkokları cıltıraqları kəryndü.

Anzolra tavkel çuav etdi:

— Fransuz rewoljusija keledi!..

— Ot acarqal!—dev komanda verildi.

Qızıqan resni auzu bir minutxa acılv çavıqanca, ot, cıltırav, tögereginde yjleni çarıtdı.

Acı zalp barrikadanı usyne acıldı. Qızı vajraq avdu. Zalp alaj kucly, qalı volqan edi: vajraqnı savın yzuv qojqan edi. Yjleni qavıqalarından cızgen oqla barrikadaqa ajlanıv, bir talaj adamnı çaralı etdile.

— Çoldaşla, şkok-otnu ajaqız! Ala oramda kərynnıncy atmaqız. Em alıvıvurun vajraqnı kəlyrejik,—dev Anzolra qıcırdı.

Oı, ajaqlarına tışgen vajraqnı öрге kəlyrdü.

V

Kəv saqlarqa kerek völmadı.

Qıxı oquna bir tov kəryndü.

Barrikadadan birden zalp verildi; tytın, axıjul kivi, tovnu, adamları çavdı; bir talaj sekunddan tıvan cacıldı, tov da adamları çarıdan kəryndile.

Aşırmaqaj, çuncumaqaj, qorqmaqaj, tovnı barrikadağa çuvıqqa keltire edile. Aladan ekisi çaralь volmaqan edi. Sora vaşcьıq etgen avcar çaraşdıgьv vaşladı.

Bir minutdan tovnı oramnь arasьna çaraşdırdьla. Anь asьıqan auzu barrikadağa ajlanqan edi.

— Şkoklanь çerlegiz!—dev Anzolra komanda verdi.

Barrikada tovnı uqanьn tьjarmь? Tovnu oqu barrikadanь teşermi? Iş varьsьda vu zatda edi. Rewoljusionerle şkoklarьn çerlegen zamanda, tovcula da tovnı çerlej edile.

Тов атьдь, оқ учду.

— Mьnda!—dev bir çarьq tauş cьqđь.

Oq xavçukleni icinde cьrmaldь, oq arvadan voşadь. Barrikadanь qoruqanla xarx volub kyldyle.

— Entda atьqьz!—dev barrikadadan birevlen tovculağa qьsьrdь.

Olsaqatda Anzolra çavlanь ne etgenlerin sьnaj edi.

— Vaşlarьqьznь qavьrqağa çuvıq qьsьqьz! Barrikadanь uzunuca tovuqlanьqьz!—dev Anzolra qьsьrdь.

Alaj volqanь ucun Anzolranь vıjuqun tolturquncu, ol çanьndan zalp verdile.

Ekevlenni ɵltyrdyle, ycevlen  aralb  oldu.
Barrikada bu tuqum at vlar n kɵltyrall q tyl edi. Kartec uruv, te ik a rdb .

Qorquvlu muruldavla s q yla.

Qur ovlannanla ikinci atar qlar n saqlad yla.

Ol  enil oquna  oldu.

Barrikadan  at n eki tovnu biri—jadrola, biri da—kartecle ata edile.

Jadrola barrikadan  va  na tije edile, ta lan  uata edile.

-- Bu tovlaqa auzluq sal rqa kerekdi! Tovsulaqa ot ajland r r z!—dev Anzola q s rdb .

Bar s da ertde haz r edile. Kɵv t n lav turqan barrikada, quturuv, oqlan  qujuv va lad : alt ,  eti ese da zalp verdile. Oram tuncuqdurqan tytynden toldu. Bir talaj minutdan tovculan  uc etiv ekisi tovlan  tyvunde q r lv  atxanlar n tivan  ic  v  kɵrdyle. Sav qalqanla tovlan   erlej edile, alaj'a  kok at v az  oldu.

— Qalaj  olubuz  oldu!—dev rewoljusionerleni biri Anzola sa s le di.

Anzola va  n da cajqav ajtd :

— Entda on ve  minutnu alaj  igit bolsaq, savlaj barrikadada on patron da q lmaz.

U wro  bu s zleni e itdi.

VI

Birevlen barrikadadan oramqa ty yv syelgenin barrikadadan qarav kɵrdyle. Gawro  qajdan ese da bir cetencik tavdb , ki i e itmegenlej,  lgenleni patrona lar n qotar v va lad .

— Sen ne etese?—dev barrikadadan sordula,

Gawro  va  n kɵltyrdu.

— Men cetencikni tolturama,—dev  uav etdi.

— Kartecleni qujuloqan n kɵrmejmise?

Gawro   uav etdi:

—  anurcuq  avad , xata  oqdu.

— Qajt veri!

— Busaqatdan,—dev Gawro  oram n sav v tevredi.

— Oram n uzununda   r ma saql   lgen  ata edi.
  r ma saql  patrona  barrikadaqa taq zarasdb .

Tıvan vasxan kivik, oramnı tytyn vasxan edi. Kyndyzy kyp ol tytynden oram qarap kece kivik volqan edi. Bu qıxsa oramnı eki çanıda bir-birleri vla kyreşgenle bir-birlerin kydden-butdan eslej edile.

Qarapıyq Gawroşxa çaradı.

Tytynny qalınyqıny, kesini gitçeligini voluşıuqlı vla soldatla eslemegenlej Gawroş uzaq vardi, ölgenleni qatına çetdi. Ullu qorquvqa qalmaj, ol ıtıçeti patrontaşny voşatdı.

Ol bir ölgenen bir ölgenne vauru vla syjreliv, tert ajaqlanıv, çetencigin da işleri vla qıxıv vara edi.

Barrikadadan ol alaj uzaqda tyl edi; alaj volqanıv ucyn esleteviz dev qorqqandan saqıyırqa vazmaj edile.

Ol arlaqdan-arlaq vara, em artında tytynı alaj qalıv volmaqan çerge sıqdı.

Taşlanıv artında çatxan maravcula vla oramnı mujısynde çıyılqan soldatla tytynny icinde ne ese da bir qımyldaçanıv bir-birlerine körgyzdyle.

Ölgenleni birinden Gawroş patronlanıv çıya turqanlaj, bir oq keliv ölykge tijdi.

— Товаста, мені өлгенлерими өлтиредиле! — dev Gawroş qıxırdı.

Ekinci oq uzaq volmaj, taşlaqa tijdi. Ucuncy oq anı çetencigin qavlaçdı.

Gawroş tert çanına qaradı, oramnı mujısynden atxanlarıv kördu.

Ol qovıv, öрге syeldi. Anı casıv çel taraj edi. Anı urıuqa ısanlaqan soldatlanıv körgeninde, Gawroş çırladı.

Sora çetencigin aldı, icinden tögylgen patronlanıv ızına çıydı. Maraqaqla taва bir kesek çıvuqlaşıv, ekinci patrontaşny tonav vaşladı. Törtuncy oq tijmej, qatı vla sızoqıv ketdi.

Gawroş çırladı.

Beşinci oqqa çıavxa daqıda çırladı.

Bu surat bek qorquncıu edi: ala çaçıyqıv maraj edile, ol da alanıv qozuj edi. Ol tamam çyregi vla çıvanıanca köryne edi. Anı toxdavıvız marlaj edile, alaj volqanıv ucyn uralmaj edile. Soldatla anı marav atxanlarıv saıy kyle edile.

Ol çata, qova, vıduna, tas vola, daqьda kəryne, qaca da qutula, daqьda ьzьna, çumduruqı vla tovlanь qorquta, patronaşlanь voşata, cetencigin toltura edi. Barrikadadan ana qorquv qaraj edile. Anda anь ucyn qaltьraj edile, ol'a çьrlaj edi. Oqla anь syryv çete edile, alaj volsada ol alaqa kesin tutdurmaj edi. Ol uaxdь vla vıduncaq ojnaqanca kəryne edi; emegen ana çıvuqlaşxanь sajьn, ol anь vurununa qaqa edi.

Em artьnda bir nalat oq çasçьqнь syryv çetdi. Gawroş tentirev çьqьldь. Barrikadadan asь qьsçьqьla çьqьdьla. Gawroş öрге qovdu, issi qan vetin tarav tögyle edi, ol qollarьn uzatdь, sora şkok atьlqan çanьna ajlanьv çanьdan çьrladь.

Ol çьrьn voşamadь. Ekinci oq anь auzundan sөzyn aldь. Bu çol ol çerge vaurundan qavlandь, andan sora qьmьldamadь.

Gitçe tulparçьqнь öltьrdyle.

Slowar

Istorija—bir aь-berini xaraь, tavruхı.

Barrikada—tavьlqan zatnь qalav, çav askerni allьn tьjarqa oramda allьn buruv etmeklik. Grazdan qazavatda barrikadalanь rewoljusionerle qovsala etedile.

Kofta—velden oqarь çanьna kijilgen tьşьrvь kijim.

Atmosfera—çerni qurşovlav turqan hava.

Grazdan qazavat—klassla kyreşivde onovnu saut kyc vla almaqlьq.

Proklamasija—xalqнь qozqarqa, anь bir aь-berige qovabьrqa dev çazьlvь xalqqa sasьlqan daqьt.

Frank—fransuz axca (10 kapek saqlь).

Polisija—vajlanь, kapitalistleni onovlarьn saqlaqan, rewoljusionerle vla kyreşgen organ.

Burzua—vajla, işcileni qьjьnlarь vla çasaqanla.

Student—orta, ulla şkollada oquqan soxdala.

Rewoljusioner—rewoljusija ucyn kyreşgen adam.

Karavin—qьsxartьlqan şkok (atь asker çyrytedi).

Ştьk—şkoknu vurununa begigen synu.

Komanda—askerge verilgen qьsxa vujruq.

Zalp—bir qaum askerci şkoklanь birden atmaqьlьq.

Kartec—icine tögerek oqla qujulqan tov oq.

Zapas—artxa saqlanqan zat.

Soruvla

1. Gawroş kim edi?
2. Ol „oram çaşşyq“ bolub nek qalqandy?
3. Gawroşnu barrikadalada ne etgenin aýtqyız.
4. Xalisine, etgen işne köre, Gawroş qallaj çaşşyqdy?
5. Bizni rewoljusiýaýyza savijle ulyş alqan ne közyvle bilersiz?

• Апы usynden siz ne oqudansyız? Аýtqыз.

Maksim Gorkij

(1868 ç. туvқандь)

Maksim Gorkij proletar çazıvcıdu. Bu at anь pсевдо-
nimidi. Anь tyz atь—Aleksej Maksimowic Peşkowdu.

Kesini çaşavunu usynden Maksim Gorkij vьlaj ajtadь:
„Menne segiz çьl volqanьnda, meni magazinne çumuş
eterge bergen edile. Eki ajdan men qollarьmь issi şorpa vьla
vişirgenimde, meni çanьdan akgama ijiv dojqan edile. Sav
volqanьmdan sora meni certjoznikge verdile. Çaşavum asьrь
qьjьn volqandan, anda çaşajalmaj, men bir çьldan qacьm.
Kemedede şaraqa pomoşnik volub turdum.

Andan aь çaşavum vek qolandь, tyrlıdy: şapadan aj-
lanьv vьjaqь certjoznikge çaraşьm, andan sora allax suratla
satьv turdum, temir çolda storoz volub turdum, pekarnjada
qalaşь voldum; kirir çerim volmaj, mekamsьz - da көv ça-
şaqanma“.

Bu tuqum aur çaşav usyn vasьv turqanlaj da, anь oquv-
qa, vilimge, çarьqlьqqa termilgeni, talьrьqanь çanьzda tox-
damatqandь. Ol mardasьz көv oquj edi, kesini çazqan zatla-
rьna qanьn-çanьn salьv kyreşe edi.

Em alqa çazqan xarağьn Gorkij Tiflisede temir çollanь
masterskojlarьnda işlegen zamanьnda vasmaqa urdurqandь.

Ol көv çazqandь. Ol көv zatdan xapar ajtxandь. Gor-
kij işcile vьla birge urunqanlanь ezmeklik vьla kyreşiv turqandь.

Oı alaj qısqıqanlay, kici qasısqıq qujunu icine sekiriv, sermev qısqımdan tutdu (qujunu icine qısqım bla celek taqı-lyv turqandı), ajaqların voş celekni icine atdı. Celek qujunu qavıraqalarına tijiv dıñırdaj-dıñırdaj icine taşajdı. Men asıñ qısqıqandan suv qujqanlay voldum, alaj volsada volları xatıñ qısqıxa oquna eskeriv, alanı arvazlarına sekiriv (terekni vaşından), xaxajıñ verdim.

— Qujuqa ketdi!..

Ortancı qasısqıq, qujuqa meni teñli qetiv, qısqımqı ilindi. Anı qısqım oge silkindirdi, qolların sıdırdı (qızdırdı), alaj volsada men sermev qısqımdan tutdum, sora tamada qasısqıq da qetiv, celekni sıqarırqa menne volıqa, ajtdı:

— Aqıñnıraq, marqa!..

Biz qenil oquna gitqecikni sıqardıq. Oı vek qorqqan edi, beti kogerqenne qetginci aqarqan edi, alaj volsada ısqara edi, kızılerin qandırtıv, qaltırj-qaltırj sordu:

— Men qa-alaj ke-etdi-i-im...

— Sen şaxan etqense,—dev ortancı qasısqıq, anı qucaqlav, betinden qanıñ sırtıdı. Tamada va qasıñ-vaşın tyjyv ajtdı:

— Kel varajıq, ne kyreşsek da qasırrallıq tylse.

— Sizni tyjerikmidile?—dev sordum.

Oı menne qıavxa vaşın silkindiriv, ekinci qolun menne uzatıv ajtdı:

— Sen vek qenil qetdin.

Andan sora qarnaşqıqla sav bir ıjıqın eşik allında kergıñmej turdula, sora sıqdıla.

Tamada qasısqıq, meni terekni ysynde kerdı da, menne qımuşaq qısqırdı:

— Bizge kel!

Biz, qasıvqıñ tyvınde, eski canaqı qıjılyv, köv uşaq etdik.

— Sizni tyjgenmi edile?—dev sordum.

— Qetgen edi,—dev tamada qıav etdi.

— Sen sıv sıqlanıñ nek tutasa?—dev tamada menne sordu.

— Ala igi qırlajdıla,—dedim men.

— Oqaj, sen alanı tutma, ala kesleri syjgenca usıv aj-lansınla...

— Xajır bolsun, endiden sora tutmam.

— Alaj bolsada sen alqьburun birin tut da menne ver.

— Senne qallajьn?—dev sordum.

— Çarьqьn. Kesi da cьvcьq avda bolsun.

Sora ol caqinçikdi.

— Kişdik aşarьqдь, atam da unarьq tyldy—dev kici çaşcьq ajtdь.

Tamada anь ajtxanьn tyz kьrды:

— Unarьq tyldy...

— Sizni anaqьz varьmьdь?—dev sordum.

— Oqaj,—dev tamada çuav etdi.

Alaj bolsada ortanсь anь ajtxanьn tyzetti:

— Bardь, alaj'a vaşxadь, vizniki tyldy, viznik va çoqdu, ol ølgendi.

Biz eslemej turqanlaj bir çanьvьzdan aq mьjьqlarь vla, afendini avasьca, moг vetli kijimleri vla polkownik cьqдь.

— Bu kimdi?—dev varmaqь vla meni tava kьrgyzyv sordu.

Tamada çaşcьq turdu da vaşьn vizni yj tava silkindiriv ajtdь:

— Ol andandь...

— Anь kim caqьrqandь?

Çaşcьqla, tьnьlavnu çiveriv, ycysy da canadan cьqьv yjlerine ketdile. Alanь varqanlarьn voј vergen qazlaqа uşatdьm.

Polkownik, meni imvaşьmdan qatь tutuv, arvazlarьnь ici vla qavaq-eşikleni qatьna eltdi. Eşikni qatьnda meni varmaqь vla qorqutuv ajtdь:

— Menne kelirge umut etme!

Men acuvlandьm:

— Qart şajtan, men senne kelmejme.

Ol çanьdan meni sermev tutuv, oramьnь tevretti.

— Akgan yjdemidi?—dev vaşьmdan cəgyc vla urqanсa, sora-sora vardь.

Meni nasьvсьzlyqьma, akgam yjde tura edi. Akga vaşьn artьna atьv, saqalьn allyna uzatьv, polkownikni allyna syeldi da guzava ajtdь:

— Anasь mьnda çoqdu, men işi bolqan adamma, ana qararqа kişi çoqdu; polkownik, sen kec.

Polkownik savlaj yjge qъzъldadъ, aqас vaqanasa vuru-
liv, сьqъv ketdi.

Ol ketgenlej, akga meni axъь qъzdyгъv, eъik allъnda
Pjotrъ arvasъna atdъ.

— Entdamъ tyъdъyn, ne ycyn tyjyldъyn?—dev Pjotr, aъьn
da çivere, sordu.

Meni ne ycyn tyjgenlerin ajtxanъmda, ol qъzarъv ajtdъ:

— Sen ala vla ne ycyn ōox volqansa? Ala çъlan vala-
ladъla, koremise, ala ycyn senne ne çetgenin. Endi sen ke-
sin alañ divuldat. Nege qarajsa!

Bu xaparda Maksim Gorkij kesini savij zamanъn ajtadъ.

Soruvla

1. Bu xaparda ne zamanlanъ usynden çazыlqandъ?
2. Maksim Gorkij ne klassdandъ?
3. Polkownik Maksim Gorkijni kesini savijleri vla oъnarqa nek
qoъmadъ?
4. Eski zamanda urunçanlanъ savijleri qalaj çaşaj edile?

Eterge

Bu xaparqa kore vaşъnda kelgen soruvlaqa çuavla çaraşdъ-
гъqъv.

Kesigizni sөzlerigiz vla xaparnъ vaş maqanasъn çomaqlaqa
xalda ajtъqъv (çazarqa da volluqdu).

Р е р е

Реpe—on çыl volqan, nazik, inicge, keselekgеca, çenil
çaşъьqдъ. Qolan zыkгыllarъ tar imvaşlarъndan salъnadъla; kyn-
den, kirden qaralqan terisi zыkгыllarъnъ sansъz-sanavsuz te-
şiklerinden qarajdъ. Ol qurqaq хansъьqqa uşajdъ. Реpe ajгъm-
kannъ taşlarъndan taşlarъna sekire ajlanadъ; kyn сьqьqandan
kyn vatxъncъ, хar saqat saşъn qajdan volsada aъь arъmaqan,
talmaqan tauşcuqu сьqadъ:— „Ariv Italija. Meni Italijam!“

Aъь varъьv biledile: çumuşaq çerde qalъn kөzlevle vo-
liv tögylgen хansla, mor taşlanъ icinde keselekgеle, oliwa te-
rekleni qalъn capraqlarъnъ emda çaşilden soqulqan çyzum
terekleni icinde сьvсьqla, teniz tyvu qarapъ vacxalada cavaq-
la, şaxarnъ tar, qatъşxan oramlarъnda çaşaqan tъş qьrallъla.

Pepe ni usynden kəv alama xararla aytıqqa vulluqdu
Bir çolda bir siniora kesini vaxasından çartylan al-
mala vla cetencikni tolturub teñ qatlyna elt dev Pepege
bergendi.

— Sen anı usyn solido alırsa; eşda andan sençe zararı
çymaz...—dev qatın sölüşdi.

Pepe, vek razı volub, ol çumuşnu eterge aldy; cetencikni kesini vaşna salıv ketdi; xaqşoqın alıqqa va inirge keldi.

— Sen ne ese da alaj vek aşıqmaı kelese!—dev aıtdı qatın.

— Da, alaj bolsada, vaqal siniora, men arıqan edim!
Ala ondan ese arıq edile!—dev Pepe çuav etdi.

— Alaj degen nedi, vaşna deri tolan cetende ondan arıq alma necik volmaı edi?

— Almala demeıme, çaşçqla, siniora!

— Almala va?

— Alqıvurun çaşçqla: Mikele, Çovanni...

Тығын асудань вaşladı; sermev imvaşından tutub silkindirdi.

— Eltgenmise almalan, vusaqat çuav et?

— Ploşadxa deri, siniora! Men kesimi qalaj arıv çyrytgenime sen tılyla: men alqıvurun çaşçqlan xilikgelerin san etmedim. Tav ala meni eşek vla oquna teñleşdirsinle, alaj bolsada men, siniora, seni vaqal körgenden vu arıqlyqlan kölyryrme dev aql etdim. Sora ala anı vla qojmaı, meni anam xilikge etiv vaşlaqlanlarında, men vu zatın kecelmedim. Erlaj cetencikni çerge salıv, men alan atıv vaşladım; men alan qalaj dınyrdetgenimi kersen, siniora, sen kölyv vla vek kulyr edin!

— Ala meni kögetlerimi casıvı ketdile?—dev тығын хахajın verdi.

— Pepe тыдаqlань, axıynь aıtdı:

— Oqaj, ala casmadıla. Alaj'a men atıxan almala çaşçqlaqa tijmesele, qavıqqaqa tijiv casıla edile. Qalqlanların'a men alan xorlav bir-biriviz vla çaraşxanьqda, ortaqa salıv aşadıq...

Ol tьşьгьv dunjanь vaşьnda vilgen qarqьşьn çarь Pe-
peni çylynnen vaşьna qujdu; Pepe esin vek veriv tьnьladь,
bir-birde va vьlaj ajtьv da qoşa edi:

— O-o qalaj alamat ajtdьn! Qallaj sözledile!

Em artьnda qatьn arьv bir çanьna ketgeninde, Pepe
anь ьzьndan ajtdь:

— Men seni vasxañь ol alamat kəgetleri vьl ol aman-
ьqьsьlanь vaşьlarьn qalaj topuldatxanьmь kərsen edi, verirge
ajtхан axsanь eki kere etiv verir edin; oј, sen anь bir kə-
ge edin!

İşlenmegen qatьn Pepeni vь çigitligin anьlar onununa,
ana temir çumduruqun tutuv qorqutdu.

Pepeni egeci Pepeden kəv tamada volsa da, andan aqь-
ь tyл edi, ol bir vaj amerikanьqа çumuşьcuqа çараşхан edi.
Anda ol çenil oquna kirsizcik, qьzьl uvurtluciq volub vaş-
ladь: awğustda kertme suvlanьv bişgenca, vь da erkin xant-
nь usunde vişiv, suvlanьv tevredi.

Bir çolda Pepe egecine sordu:

— Sen xar kyn saјьn aşajmьsa?

— Aşarqа syjsem, eki, uc kere da aşajma,—dev max-
danьv çuav etdi.

— Tişlerini çazьqьsьnan'a,—dev Pepe egecine onov ver-
di, sora ajtdь:

— Seni xozjajnьn vajmьdь?

— Olmu? Patcaхь kesinden ese vaj volur dev umut
eteme.

— Nu, telilikni xoñsulaqа qojajьq! Alaj volsada seni
xozjajnьnь nensa kəncegi vardь?

— Anь ajtьrqа da qьjьndь,

— On volurmu?

— Artьq volurqа da volur...

— Bar alaj ese, alaj uzun da çьbь da volmaqan bir kən-
cek keltir.

— Nek?

— Meni kəncegim qalaj volqanьn kərmеjmise?

Pepeni kəncegi qalaj volqanьn kəryrge qьjьn edi, ne
ucun desen, anь vutlarьnda kəncekden kesek zьkğьsьqla qal-
qan edile.

— Da, kertisi da senne kijinirge kerekdi; alaj volqanь usyn kɵncekni urlaqandьla dev kɵlyne kelirge volur.

Pepe anь inandьrca ajtdь:

— Adamlanь kesibizden telige sanarqa kerek volmajdь! Kɵvden azsqь alьnsa, ol urlaqan tyldy, ol yleşgenne sanaladь!

— Bu ajtxanьdь tavruxdu!—dev egeci Pepe vla bir aqь volurqa unamadь.

Alaj volsada em artьnda Pepe egecin inandьrdь. Egeci, çenil oquna varьv, çarьq kɵk vetli bir igi kɵncekni kuxnjaqa keltirdi. Kɵncek Pereni savlaj uzunluqundan bir kesek uzun voldu. Pepe çenil oquna qalaj kijerigin ojum etdi.

— Bьsaqnь verci!—dev egecin den tiledi.

Qьsxa oquna ekisi da amerikanь kɵncegin çasьsьqqa vek tav kijim etdile: vaşьndan tartma suvuriv vojupnna vegitirca etdile, çeq ogunna xurçunlarьn çaraşьrdьla.

Ala anь andan da tav çaraşьrlyq edne, alaj volqanь usyn alaqa xozjajpnь qatьnь zarap voldu: kuxnjaqa keliv ekisineda dunjanь vaşьnda ne aman var ese, varьn qujdu.

Pepe erinin, virunun cyjyre edi, qolun çyregine sala edi, sermev vaşьndan tuta edi, axьsna, kyvsyne edi, alaj volqanь usyn ne kyreşdi ese da, qatьnь eri kirginci toxdatalmadь.

— Ne volqandь?—dev sordu ol.

Ol zamanda Pepe ajtdь:

— Sinior, seni qatьnьnь etgen işi meni vek seirsindiredi, tav seni usyn oquna bir kesek çanьla tijgendi. Men anьlajalqanna kɵre, ol umut etedi: viz kɵncekni sьraf etgen viz dev; men'a seni inandьrama: ol kɵncek menne vek tavdь. Men seni art kɵncegini alqanьma, endi sen vaşьxa kɵncek alьrqa qolundan kellik tyldy dev ol alaj umut ete volur...

Maksim Gorkij Moskwa şollanb birinde.

qarajdı: anda sarqıldım teniz xanslanı içinde cavaqla raxat çyzedile...

Sora raxatlıqda көк suvnu usy vla çaşsıqıнь зьңьrdauq, saqıslannan tauşu aqrın tögyledi:—Oj teniz... teniz...

Ullula çaşsıqıнь usynden:

— Bu anarxist vollarıdu!—dev ajtağıla.

Adamıнь sınaј bilgen, çyrekleri çumuşaq adamlar va vaşxa tyrlı ajtağıla:

— Pepe vizni poetiviz vollarıdu...—dejdile.

Vaşь kumuşden qıjulıqan, beti vurunıu gim monetaqa uşaqan qart stolcu, aqlıнь, xar kim vaqıalь көrgen—Poskwalino ajtağı:

— Savıje vizden igi vollarıdu; çaşarqa da vizden ese alaqa igi vollarıdu!

Kөv adam anıь vu ajtxanına inanadı.

Slowar

Pseudonim—awtor kesini atın, tuqumun çaşırıv, kesine bir vaşxa at ataqanına ajtağıla.

Solido—Italijada uaq axsanı atığı.

Oliwa—issi çerlede bitgen kesinden da çav sıqıqan terek.

Malaxit—çarıq çası betli taş.

Sokolad—kakao vla şekerden etilgen kampekle (çıqa qanacsıqlasa da voladı).

Frank—on karek saqlı axsanı atığı.

Glisinja—ariv ijlileri volıqan gokga xansla.

Tamburin—daurvazqa uşaş işlenen muzьka instrumentı (sautnu) atığı.

Izumrud—çası betli vaqıalı taş (berill degen taşın tuqumundandı).

Sinior—vıj, gospodın.

Siniora—vıjce, gospoza.

Fiorino—gokga xans.

Anarxist—qıral onovnu ne tuqumun da qavıl көrmegen, anıь vla kyreşgen adam. Vu xararda maqanasıь—kapitalistle vla kyreşgen demeklikdi.

Poet—çazıvıcy, nazmıla etıvcy.

Rim—Italijanıь vaş şaxarı.

Moneta—metalladan etilgen axca (altından, kumuşden, vaqrıdan d. a. k.).

Soruvla

1. Pepe kimdi?
2. Bu xararda aýtýlan zat ne qýralda boljandy?
Maksim Gorkijni sözleri bla bu qýralny prirodasyn aýtqyz.
3. Çaşsýqla bla, amerikanly bla etgen işlerine köre, Pepeni ne tuqum xalisi asyq volady?
4. Amerikanlyny vajlyqyna Pepe qalaj qarajdy?
5. „*Savijle bizden igi vollarqula; çaşarqa da bizden ese alarqa igi vollarqu*“—dev stolcu nege aýtady, ol any bla kimleni aqylarany-muratlarany tanýtady?
6. Andreewni „*Petka dacada*“ degen xarany ajaqy bu xarardaca alaj quancly sözle bla tausulamydy? Esigizge tysyrygyz.

Eterge

1. Bu xarany planany salyqyz.
2. Bu xarany birer kesegin birerigiz alyqyz da aýtarda xazýrlanyqyz.
3. Gorkij Pepeni ne bla tenleşdirgenin çazyqyz.

BAŞLAR

	Bet
Tavruxla	3
Мъзъqlъ вla varın	4
Urıavcını „Şьjъx“ volqanъ	9
Хьjıacъ sydu	12
Teli Xasan	21
Pop vla Мъзъqlъ	25
Eski çьrla	28
Tatarqan	29
Qarakötlanъ Issa	31
Kavkaz tavla	”
Tavlu qьznъ tağьqlьvu	33
Birinci maj	35
Neft anasъ Bakuqa	36
Bajquıllanъ Daut	40
Xamit vla Tavqan kolhozda	”
Xajdaqьz, alanla, kolhozqal	44
Batçalanъ A.-Kerim	46
Başladьm	”
Selmaş	47
Bostanlanъ Xasan	51
Udarnik	”

	Bet
Temmoulu	53
Musuka ulu atľ fermaqa	"
Puşkin A. S.	55
Buoovlanqa	56
Савадсѣѣ вľа савадсѣнь таврухи	"
Pop vľa řalcсѣь Baldanь таврухи	63
Krylow I. A.	70
Kuzgy vľa majmul	"
Pil vľa maske	71
Eici vľa řalcсѣь	72
Cexow A. P.	74
Wanka	75
Aqmaңыlj	80
Andreew L. N.	86
Petka dacada	"
Wiktor Gjugo	95
Gawroş	"
Maksim Gorkij	106
Savijle	107
Pepe	110

Ответ. редактор *А.-С. Гербеков.*

Техредактор *Ш. Блиматов.*

Сдано в производство 31 мая 1935 г. Подписано к печати 1 июля 1935 г.
 Формат 62x94 ¹/₁₆ Тип. зн. в 1 бум. л. 37.160 печ. л. 7,5
 Тираж 4100. Зак. № 1260. Облито № 53.

Типография Кароблнаиздата
 Кисловодск 1935 г.

853
И 7999

~~Всего 85 к.~~
~~Тираж 36 к.~~

Цена 85 к.
Переплет 36 к.

И 7999

Типография Кароблавацкая
Кисловодск 1936 г.